

Sisekaitseakadeemia

Justiitskolledž

Andrei Mazurkevitš

ELUKUTSELISTE VARASTE SUBKULTUUR

Lõputöö

Juhendaja:

Uno Traat

Tallinn 2007

LÕPUTÖÖ ANNOTATSIOON

LÕPUTÖÖ ON 59 LEHEKÜLGE PIKK, NING SISALDAB ÜHE LISA INTERVJUU RAAMKÜSIMUSTIKU NÄOL JA VENEKEELSET KOKKUVÕTET. TÖÖ ON KIRJUTATUD EESTI KEELES, KASUTATUD ON 34 ERINEVAD ALLIKAT, NEIST 5 ON INGLISKEELED, 3 VENEKEELED JA 1 SOOMEKEELNE ALLIKAS. TÖÖ PÕHILISTEKS MÄRKSÕNADEKS ON SUBKULTUUR, ELUKUTSELINE VARAS, SUBKULTUURI NORMID, VARGUS, SUBKULTUURI ELEMENDID, KRIMINAALNE SUBKULTUUR.

UURIMISOBJEKTIKS ON EESTI ELUKUTSELISED VARGAD JA NENDE SUBKULTUUR. UURIMISAINEKS ON ELUKUTSELISTE VARASTE SUBKULTUURI NORMID. ÜHEKS ÜLESANDEKS ON VÕRRELDA TÄNAPÄEVAL KEHTIVAD SUBKULTUURI NORME NSV LIIDU AJAL KEHTINUD NORMIDEGA. UURIMISMEETODINA ON KASUTATUD DOKUMENTIDE VAATLUST NING KVALITATIIVSET UURIMISMEETODIT INTERVJUU NÄOL.

UURINGU TULEMUSENA ILMNES, ET ESINEB TAANDUMISI VANADEST VARASTE SUBKULTUURI NORMIDEST JA IDEOLOOGIAST. OSA NORMIDEST ON TÄIELIKULT KADUNUD, MÕNED OSALISELT NING MÕNED NORMID ON SIIANI KEHTIVAD MUUTUSTETA. SELGUS, ET TÄNAPÄEVA ELUKUTSELISED VARGAD TEGUTSEVAD KINDLATES HÄSTI ORGANISEERITUD GRUPEERINGUTES, NEIL ON KINDEL HIERARHIA, KÄITUMISNORMISTIK NING TÖÖJAOTUS.

UURING ON AKTUAALNE KUNA VARGUS ON EESTIS SUUREKS SOTSIAALPROBLEEMIKS. KÕIGE OHTLIKUMAD VARGAD ON JUST ELUKUTSELISED VARGAD, NENDE SUBKULTUURI TUNDMINE AITAB KAASA TULEMUSLIKULE VÕITLUSELE VARASTE GRUPPIDEGA.

SISUKORD

SISSEJUHATUS	4
1. SUBKULTUURI MÕISTE JA ERINEVAD VORMID	7
1.2. Subkultuuri mõiste.....	7
1.2.1. Erinevaid subkultuure vorme.....	9
1.2.2. Kriminaalne subkultuur	12
2. VARGUS JA ELUKUTSELINE VARAS	14
2.1. Elukutseliste varaste erinevus amatööridest	14
2.2. Varguse kriminaalõiguslik mõiste	16
2.3. Elukutselise varga mõiste	17
2.4. „Vor v Zakone“ ehk seaduslik varas	19
2.5. E.H Sutherlandi uurimus	22
2.6. Kauko Aromaa uurimus	24
2.7. Aleksandr Solženitsõni käsitus.....	26
2.8. David Glaseri uurimus.....	29
3. ELUKUTSELISTE VARASTE SUBKULTUURI ELEMENDID.....	31
3.1. Elukutseliste varaste organisatsioon.....	31
3.2. Elukutseliste varaste normid.....	32
3.3. Filosoofia ja maailmavaade	33
3.4. Võimuhierarhia.....	33
3.5. Tätoveering.....	34
3.6. Ühiskassa ehk „Obšak“	35
4. UURING.....	37
4.1. Valimi iseloomustus ning uuringu eesmärk	37
4.2. Elukutseliseks vargaks kujunemine.....	38
4.3. Elukutseliste varaste organisatsioon ja hierarhia.....	40
4.4. Elukutseliste varaste eritunnused, sh riietus ja käitumine	42
4.5. Värbamissüsteem ja väljaõppe	43
4.6. Elukutseliste varaste positsioon teiste kurjategijate seas.....	46
4.7. Elukutseliste varaste normid ja karistused normide rikkumise eest.....	47
4.8. Elukutseliste varaste väärtused	49
4.9. Varastamise objekt, realiseerimine ja kasu jagamine.....	50
4.10. Ühiskassa ehk obšak.....	52
KOKKUVÕTE	53
KOKKUVÕTE VÕÕRKEELES	56
VIIDATUD ALLIKATE LOETELU	57
LISA 1 (intervjuu küsimused)	59

SISSEJUHATUS

Lõputöö eesmärgiks on anda ülevaade erinevate riikide elukutseliste varaste subkultuurist. On üritatud leida ühiseid jooni uurimistööde tulemustes ning võrreldud neid autori poolt läbiviidud uuringuga. Püütakse välja selgitada, millisel määral eksisteerib varaste subkultuur praegusel ajal Eestis võrreldes NSV Liidus kehtinud subkultuuriga (mis on muutunud ning mis on jäänud samaks). Otsitakse vastust küsimusele, millist rolli mängib vangla elukutseliste varaste subkultuuri kujunemisel ning püütud välja tuua selles kultuuris kehtivaid norme. Analüüsitakse, kas tänapäeval eksisteerivad elukutseliste varaste grupid ja mis on nende eesmärgid ning millised on nende omavahelised suhted? Kas tänapäeval eksisteerib „ühiskassa“? Kui eksisteerib, siis millisel kujul ning kes seda haldab. Samuti püüab autor anda ülevaate elukutseliste varaste peamistest erinevustest võrreldes amatöörvarastega.

Töös analüüsib autor subkultuuri mõistet ning käsitleb elukutseliste varaste subkultuuri norme ning nende tõlgendust erinevate välismaa autorite poolt. Teema on aktuaalne, kuna Eestis on Euroopa Liidu riikidest kõige kõrgem varguste tase. Varastamine on Eestis väga suureks sotsiaalseks probleemiks. Vargused moodustavad üle poole kõigist Eestis registreeritud kuritegudest. Kõige ohtlikumad vargad on elukutselised vargad. Nende tegevus ja põhimõtted tulenevad varaste subkultuurist.

Elukutseliste varaste subkultuuri uurimisel on autor intervjuerinud erinevates Eesti piirkondades tegutsenud elukutselisi vargaid ning analüüsinud saadud informatsiooni töö neljandas peatükis. Töö üheks eesmärgiks on intervjuude analüüsi tulemusel välja selgitada, kes on tänapäeval Eestis elukutseline varas?

Uurimismeetodina on kasutatud dokumendivaatlust ja kvalitatiivset uurimismeetodit teostades anonüümsed intervjuud, mis toetub raamküsimustikule (lisa 1). Intervjueeritavateks valis autor isikud, kes omasid rikkalike varastamiskogemusi, see tähendab varastamisstaaž oli üle 10 aasta ning kes olid retsediivsed, see tähendab olid varguse eest karistatud kriminaalkorras vähemalt kahel korral. Intervjuud kinnipeetavatega olid läbi viidud ajavahemikus veebruar kuni aprill 2007. Intervjuu teostamise momendiks olid kõik intervjueeritavad Tallinna Vangla kinnipeetavad, kuid enamus nendest on varasemalt kandnud karistust mitmetes teistes Eesti

vanglates ning Venemaa vanglates. Dokumendi vaatluseks kasutas töö autor intervjueritavate isiklike toimikuid ning vangiregistrit.

Töö esimeses peatükis annab autor ülevaate subkultuuri mõistest, erinevate subkultuuride tekkimise võimalustest ning selle põhilistest funktsioonidest. Samuti annab autor ülevaate erinevatest enamlevinud subkultuuri normidest, mis on iseloomulikud tänapäeva ühiskonnale. Määratletakse kriminaalse subkultuuri mõiste ning tuuakse välja selle peamised tunnused ning jagunemine alamkultuurideks.

Töö teises peatükis toob autor välja põhilised erinevused elukutselise ning amatöörvarga vahel, käsitleb varguse kriminaalõiguslikku mõistet võrreldes varem kehtinud Kriminaalkoodeksi ja kehtiva Karistusseadustiku tõlgendusi. Samuti määratletakse elukutselise varga mõiste kasutades selleks erinevate välisautorite uuringuid. Eraldi toob autor välja kriminaalse maailma eliidi esindaja - “seaduslik varas” kui kriminaalsete traditsioonide kõige silmapaistvam esindaja ja traditsioonide hoidja.

Varastamine kui elukutse võib kesta aastakümneid ning mõnede jaoks jääda ainukeseks elukutseks, mida nad oma elu jooksul omandanud. Nendest inimestest on kujunenud elukutselised vargad ning loomulikult on nad omaks võtnud vastava subkultuuri. Kinnipidamisasutused suudavad väga väheseid vargaid suunata paranemise teele, kuna paljud nendest on oma elutee kindlaks määranud juba ammu enne vanglasse sattumist. Sattudes vanglasse nad isegi ei püüa oma tegu analüüsida vaid pigem vastupidi – õigustavad ennast.

Töö kolmandas peatükis kirjeldab töö autor subkultuuri elemente, mis on iseloomulikud just elukutselistele varastele ning mis eristavad neid teistest kuritegelikku maailma esindajatest. Varguses nähakse kiiret võimalust teenida raha ja selle abil tõsta ennast heale majandusjärjele ning elada rikka inimese elu. Seda varaste subkultuuri ideoloogiat võib pidada varguse üheks põhjuseks.

Töö neljandas peatükis on töö autor suurt rõhku asetanud tänapäeva Eesti elukutseliste varaste subkultuuri normide ja NSV Liidus kehtinud normide võrdlusele. Võrdluse eesmärgiks oli välja selgitada, millised elukutseliste varaste normid täna veel eksisteerivad ja mis kujul ning millised on täielikult kadunud.

Käsitleva elukutseliste varaste subkultuuri teema põhjaliku ja üksikasjaliku analüüsi tulemused võivad osutada kasulikuks võitluses varaste vastu. Autori arvates annavad sarnased uuringud hea algmaterjali professionaalse varavastase kuritegevuse põhjuste süvauuringutele. Samuti teenivad need uuringud kuritegevuse juurte väljaselgitamise ja varguste eduka ennetamise eesmärki.

1. SUBKULTUURI MÕISTE JA ERINEVAD VORMID

1.2. Subkultuuri mõiste

Subkultuuri mõiste tuli kriminoloogiasse käibele 20 sajandi keskel. Subkultuuriks nimetatakse sellist normide, väärtuste ja elustiilide süsteemi, mis oluliselt erineb valitseva ehk dominantkultuuri normide, väärtuste ja elustiilide süsteemist. Subkultuuri teooriate keskse idee järgi hälbiv käitumine, seal hulgas kuritegelik käitumine, tuleneb subkultuuri normidest, väärtustest ja elustiilist. Seega hälbivalt käituv indiviid ei võta oma käitumismalle kujundades aluseks mitte antud kultuuris üldtunnustatud väärtushinnanguid ja moraalinorme, vaid oma subkultuuri väärtushinnanguid ja norme. Paljud õiguskaitstes töötavad ametnikud väljendavad seda mõtet järgmise lausega: „nad (st kurjategijad) elavad nagu täiesti omaette maailmas“. Seda „omaette maailma“ võibki nimetada subkultuuriks. (Traat, Markina 2003:27)

Teaduslikus kasutuses tähistab „subkultuur“ siiski selliseid kultuurivorme, mis enamus- või valitsevast kultuurist sedavõrd erinevad, et nende käsitlemine eraldi tervikutena on põhjendatud. (Lagerspetz 22.03.07)

Sub – tähendab ladina keeles lähis, alam, all, ala. Seega subkultuuri saab vaadelda kui kultuuri allsüsteemi. Kultuuris kajastub esmajoonel ajastute, ühiskondlik – majanduslike formatsioonide, rahvuste ja nende ainelise ning vaimse arengu erilisus ja ainulaadsus. Iga isiksus, kaasaarvatud vang, võib olla kultuuri kandjaks või selle aktiivseks arendajaks. Subkultuur pärineb sajanditetagusest ajast ja seda antakse üle põlvkonnalt põlvkonnale. Järelikult saame süüdimõistetute kriminaalset subkultuuri vaadelda ajaloolise nähtusena, seda eelmiste põlvkondade kultuurist lahutamata. (Ilm 2003:19).

Paljud subkultuurilised grupid oponentivad oma stiili ja valikutega otseselt olemasolevale sotsiaalsele süsteemile - paljude subkultuuride liikmed väljendavad sügavat põlgust tavatavimise suhtes (nt *skinheadid* – häbiväärne amerikaniseerumine, punkarid - mõttetu konformsus). Ent veel sagedamini vastandutakse oma stiili ja valikute kaudu teistele subkultuuridele. Ennast ja oma subkultuuri võib:

- vastandada “teiste” stiilile täielikult - uus subkultuur võibki välja kasvada just mõnele teisele subkultuurile oponeerimisest, deklareerides vastandumist nii stiilis kui ideoloogias
- kasutada vastandelemente oma stiili kujundamisel (nt. rokkarid vs. modid)
- parodeerida teatud elemente (nt. punk vs. konventsionaalne maitse, igapäevased tarbeesemed)
- vahel võetakse teisest subkultuurist osa elemente lihtsalt üle, kui 'teistest' erinemine pole nii oluline, kui konkreetse stiili defineerimine ja teke ei toimu vastandumise teel (nt. modid → *skinheadid*).

Subkultuurilisel stiilil on kaks põhilist funktsiooni – ühelt poolt eristamise funktsioon, teisalt opositsioonilisus, kui luuakse midagi enam kui lihtsalt erinevus, aga nimelt – keelatud identiteet. (Kaasik 10.04.07)

USA kriminoloog F. N. Magill (1995:1377) on defineerinud subkultuuri järgmiselt: „Subkultuur on erinevate sotsiaalsete gruppide väärtuste, uskumuste, normide ja käitumiste kompleks“.

Subkultuur kujutab endast süsteemi normidest, väärtustest ja käitumisest, mis on omased mõnele või paljudele gruppidele. Kuid ei üksikkäitumine ega lihtsalt kuulumine mingisse gruppi pole veel küllaldased määratlemaks subkultuuri. Selle määratlemisel on kõige tähtsam asjaolu, kuivõrd kindlalt ja millisel määral üldse normid, väärtused ja käitumine grupis paikka pannakse. Samuti on oluline suhete iseloom neid norme tunnistavate ning mittetunnistavate isikute vahel. Subkultuuri saab siduda mitmete faktoritega, nagu näiteks keele, rassi, religiooni, sotsiaalse klassi, vanuse, elustiili ning elukutsega. Seetõttu saab subkultuuri alla liigitada näiteks noortejõuke, homoseksualiste, juute, mitmenaisepidajaid jne. (Tükk 2001:12)

Järgmiselt pakubki autor ülevaadet erinevatest subkultuuri vormidest.

1.2.1. Erinevaid subkultuure vorme

Subkultuurid ei ole sageli seotud kuritegeliku toiminguga. Lisaks professionaalsetele kurjategijatele võime rääkida ka näiteks noorte, narkomaanide või *hip-hopparite* ja sellest kujunenud räppi subkultuuridest (eesti keeles ka “allkultuuridest”). Nagu traditsioonilises ühiskonnas olid olemas näiteks naiste või sulaste allkultuurid, ei ole ka kaasaegne ühiskond homogeenne. (Lagerspetz 27.03.07)

Tänapäeva eesti ühiskonnas toimub väga järsk erinevate subkultuuri vormide tekkimise trend. Võib öelda, et iga inimeste grupp, mis on suunatud ühisele tegevusele ning mille liikmetel on ühised eesmärgid, omavad just neile iseloomulikke väärtusi, norme ja käitumismoraali ning seetõttu moodustatakse tahestatmata väga erinevaid subkultuuri vorme. Tänapäeva eesti ühiskonna kõige silmapaistvamateks subkultuuri vormideks võib pidada narkomaanide, prostituutide, homoseksualistide, kodutute, ja ka politsei subkultuuri. Järgnevalt püüab autor kirjeldada mõningaid ülalmainitud subkultuuri vormidest.

Narkomaanide subkultuur on kriminaalse subkultuuri haru. Subkultuuri haru iseärasused sõltuvad konkreetse subkultuuri olemusest. Eesti kriminaalne subkultuur erineb näiteks ameerika-, aga ka vene kriminaalsest subkultuurist, millega ta pikka aega seotud oli. Erinev nendes subkultuurides on nii narkomaani kui narkootikumidega kaubitseja roll, mõnevõrra erinevad on narkomaanide tavad, erinevad on ka narkomaanide kogukonnas vallanduvad trendid. „Narkomaanide subkultuuri Eestis muutis kahtlemata omanäoliseks tõsiasi, et eesti kriminaalses subkultuuris tervikuna valitses 1990 aastate keskpaigani kauplemise keeld“ (Toksikomaania...13.04.07). See tähendab, et kurjategija, kes kaaskurjategijale midagi müüs, langes automaatselt põlatud seisusesse. Kauplemise keeld on eesti kriminaalsest subkultuurist küll ammu kadunud, kuid kurjategijate traditsioonid hääbuvad visalt. Seda raskendab siiski see, et narkomaani staatus on viimase viie aasta jooksul muutunud põlatuks. Põhjus on selles, et narkomaan on (reeglina) nõrk inimene, teda ei saa usaldada, ta ei täida lubadusi jne. Põlatud rollis olemine on narkomaanid omakorda liitnud, ühendanud kogukonnaks.

1990-te keskpaiku hakkasid narkomaanid moodustama vaid narkomaanidest koosnevaid grupe. Tänapäeva narkomaanide subkultuur väljendub selles, et nüüd on narkomaanid pidevalt koos. See on omakorda muutnud narkomaanide tavasid ja trende. Narkootikume

enamasti hangitakse ja tarvitatakse ühiselt, ühiselt muretsetakse ka elatusvahendeid. (Toksikomaania...13.04.07)

Nii nagu narkomaanidel on ka prostituutidel oma subkultuur. Prostituutide subkultuur on keeruline ja vägagi vastakaid arvamusi tekitav valdkond. Prostitutsioonis kiputakse leebelt suhtuma, sest see on midagi, mis on alati eksisteerinud: prostituut on ju maailma kõige vanem amet. Kuid leebus on väga kiire kaduma, kui see keeruline ja ambivalentset suhtumist tekitav valdkond meid ennast puudutab. Prostitutsioon kui subkultuur, on kas keelatud, reguleeritud või avalikult heaks kiidetud, mille moodustavad naised ja mehed, kes teenivad otseselt või kaudselt elatist seksuaalteenuste pakkumisega. Laiemas tähenduses hõlmab prostitutsiooni subkultuur prostituute, bordellide haldajaid, kupeldajaid, teenindussektori esindajaid (taksojuhid, hotelliomanikud), kliente, politseinikke, sotsiaal- ja tervishoiutöötajaid (kui ametlik järelevalvesüsteem) ning prostituutide perekondi, naabreid, teisi prostituute, ajakirjandust, avalikku arvamust (kui mitteametlik järelevalvesüsteem). (Varblane 13.04.07)

Homoseksualistide subkultuurist võib rääkida nagu eesti ühiskonnas viimaste aastatega kõige rohkem arenenud subkultuurist. Kui veel mingi kümme aastat tagasi üritati varjata homoseksualistiks olemist, siis tänapäeval on homoseksualistid täiesti võrdsed ja vabad ühiskonnaliikmed. Nendel on oma ööklubid, spetsiaalsed homode saunad ning kord aastas peetakse homoseksualistide paraad. Raske on korraldatavates „paraadides” mitte näha seksuaalvähemuste aktivistide kaugele ulatuvaid taotlusi, mis on suunatud oma koha otsimisele ja kinnistamisele riigi seadusandluses. Praegu tekitab erilist ärevust visadus, millega seksuaalvähemused üritavad täiendada riigis oma „subkultuuri” koos kõigi sellest tulenevate tagajärgedega: abielu sõlmimine, laste lapsendamine, oma eluviisi õpetamine kooliprogrammides, nõue, et kirik tunnustaks ja õnnistaks homoseksuaalseid suhteid. „Homode järjekindlus, et äratada tähelepanu ja tuua noorteni uut seksuaalõpetust, seab löögi alla meie ühiskonna ühe tähtsaima institutsiooni – perekonna ja abielu.“ (Pronin13.04.07)

Kui varem kirjeldatud erinevad ühiskonna subkultuuri vormid on iseloomulikud just eesti ühiskonnale, siis järgnevalt tahaks vaadelda väga huvitavat subkultuuri vormi, mis kannab nime *räpp* – subkultuur, mis on äärmiselt populaarne ja levinud sellistes riikides nagu USA ja Soome.

Räpp-subkultuur arenes välja *hip-hop* kultuurist, mis omakorda sai alguse 1970ndatel aastatel New York'ist, täpsemalt South Bronxist, kui madalama klassi tumedanahaliste noorte kultuur. Kui 1960ndatel ehitati Bronxi läbivat kiirteed, jäid väga paljud inimesed kodutuks ning uued etnilised grupid hakkasid endale looma uut kultuurikeskkonda.

Hip-hop subkultuur koosnes algselt *graafitist*, *break*-tantsust ning räppmuusikast, mis kõik üksteist täiendasid – *DJ'd* näiteks kandsid graafiti-stiilis T-särke ja graafiti-kunstnikud maalisid seintele pilte teemadel, mida käsitlesid parajasti populaarsed laulud. Selline kooseksisteerimine ei olnud mõistagi rahulik protsess ja *hip-hop* tänavakultuurina oli juba algselt väga konfrontatsiooni- ja võitlushimuline kultuur.

Nagu autor juba mainis, pärineb *hip-hop* tänavalt ja selle algusaastatel olid sõnad ja muusika mustanahaliste noortele ainus võimalus, kuidas eemalduda Bronxi destruktiivsest tänavavägivallast. *Hip-hop* on samas alati tähendanud ka võitlust rikkuse, prestiiži ja grupisisese positsiooni pärast. Kahtlemata on see aga mustanahalise töölisklassi kuuluva noore jaoks parim eneseidentifitseerimisvõimalus.

Räpp - subkultuur oli algselt suletud ja kergelt folkloorne. Kontrakultuuri ideoloogia oli selles osalevatele väga oluline. Hiljem kandus räppi ideoloogia üle noortekultuuri, mis tähendab seda, et räppi kontrakultuurne agressiivsus müüdi hiljem noortekultuurile maha kui noortepärane. Mõnikord juhtub ka, et subkultuuri piirid hakkavad ähmastuma ja ta kaasatakse või sulatatakse sujuvalt domineerivasse popkultuuri. Nii on juhtunud ka räppiga ja seda just 1990ndatel aastatel. *Räppi* põhilisteks stiili-elementideks on riietus, räppi-artistide pseudonüümid ja kahtlemata keel ning see, millest lauldakse. (Räp-muusika...27.03.07)

Praegusel hetkel on niinimetatud *hip-hopperid* või *bombajad*, nagu nad ise end mõnikord kutsuvad, *skeitarite* kõrval kõige silmatorkavam noorsookultuuri nähtus Helsingis. *Hip-hopi* kultuur on segu graafitikunstist, räppmuusikast ja *breik*-tantsust. *Hip-hopperite* üks harrastus – *breik* – kinnitas Helsingis kanda juba aastaid tagasi, kuid hiljem see vaimustus vaibus. Nüüd on *hip-hop* Helsingis seotud just *bombamisega*, tagide ja vähemal määral ka graafitite tegemisega. (Laine 1997:53).

1.2.2. Kriminaalne subkultuur

Kriminaalne subkultuur on selline kooslus, mis on kujunenud aineliste väärtuste omandamiseks illegaalsete vahenditega. Kui alaealised näevad õigusrikkumise abil ainelisest viletsusest väljarabelenud kurjategijat, siis võib selline olukord peibutada neidki ja tekitada soovi kasutada samu vahendeid materiaalse heaolu saavutamiseks ning motiveerida ühinemiseks kriminaalse subkultuuriga. Püüeldakse väliselt säravate asjade poole, soovitakse elada nii, nagu nad jõukate elustiili ette kujutavad, kuid elusihside saavutamiseks võetakse kasutusele illegaalsed vahendid. Samuti iseloomustab sellist subkultuuri erinevate vanuserühmade liitumine. Noorukite kokkupuudetes täiskasvanud kurjategijatega võib tekkida nähtus, mida võib nimetada „õigusrikkumiste romantiseerimiseks“ (Traat, Markina 2003:29-30). Kriminaalne subkultuur on õigusvastase käitumise vältimatu komponent, mida mõjutavad terve rida asjaolusid, sealhulgas riigi karistuspoliitika. Parimaks sellekohaseks näiteks on kinnipidamisrežiimi rangus: mida rangem on kurjategijate kinnipidamisrežiim, seda eredamalt ja mitmekesisemalt väljendub nende subkultuur (Avdejev 2002:31).

Käsitledes üldmõistet kultuur kui informatsioonisüsteemi, saame kriminaalse subkultuurina käsitada kriminaalse kogemuse salvestamist, säilitamist ning edastamist kas vaimsete või materiaalsete infokandjate vormis.

Kriminaalne subkultuur on see, millel on sotsiaalne tähendus, mis on mõistetud, hinnatud ja üldiselt omaks võetud ennekõike kurjategijate keskkonnas ehk kriminaalses maailmas, kuid ka viimasega piirnevates ja kontakteeruvates ühiskonna marginaalsetes või sotsiaalsetes gruppides. Sisult on kriminaalne subkultuur teadmiste, väärtuste, käitumisnormide, uskumuste, stiilikaanonite jmv nähtuste kogum, mis toimib konkreetse inimeste vahendusel, kindlate sotsiaalsete suhete kaudu, vormub talle eriomases keskkonnas ja suhtlemiskeeles (märgisüsteemis). Kriminaalse subkultuuri struktuur on sajandite jooksul välja kujunenud suhteliselt püsivate seoste ja tervikliku siseehitusega süsteemiks, mida iga kurjategijate põlvkond on korrastanud või täiendatud, lisades uusi elemente. (Ilm 2003:19)

Kriminaalne subkultuur nimega varaste traditsioon kujunes välja 1920-1930 aastate Nõukogude kinnipidamisasutustes ja saavutas oma haripunkti kahe järgmise kümnendi jooksul. Subkultuuri keskne mõiste on varas, millega tähistatakse allilma kuuluvat

professionaalset kurjategijat, kes järgib varaste maailma norme ja traditsioone. Kriminaalse subkultuuri esindajaid nimetati varasteks ennekõike sellepärast, et algselt oli enamik nendest taskuvargad. (Pullat 01.04.07)

Enam-vähem kõikidele kuritegelikele subkultuuridele on omased teatud kindlad tunnused. Need tunnused on aastasadade jooksul välja kujunenud ja nende tekkel on tähtsad rolli mänginud mitmesugused kuritegevuse kontrolliks mõeldud asutused: kasvatusasutused, koolkodud, noorsoovanglad ja pärisvanglad. (Laine 1997:54)

Kriminaalse subkultuuri tunnused on järgmised (Traat, Markina 2003):

1. vangla kirjutamata seadus, kuhu kuuluvad varga seadused, kuritegelikku maailma normid ja traditsioonid, samuti vanded;
2. informatsiooni, suhtlemise ja vastastikuse koostöö vahendid nagu žargoon, spetsiaalsed žestid, hüüdnimed, tätoveeringud jne;
3. majanduslikud tunnused – ühiskassa ja majanduslik toetamine,
4. oma maailmanägemus ja ideoloogia;
5. hierarhia, seesmine jaotus klassidesse.

Kriminaalne subkultuur, kujutades endast kuritegeliku maailma terviklikku kultuuri, jaguneb kuritegevuse kasvades järjest rohkem alamkultuurideks (vangla, räkiti, prostituutide, kelmide, varaste jne subkultuuriks), mis on vastuolus ametliku kultuuriga. Subkultuurid ei ole kunagi lahus ühiskonnast, nad ei ole „raudpuurid“ , mis eraldaksid oma liikmeid ühiskonna kui terviku kultuurist. Subkultuuristumist ei saa aga ümber lükata vaid selle põhjal, et subkultuuri piires elavatelgi on nn. normaalühiskonna väärtushinnanguid ja vaateid ning seda, et nad tegutsevadki nende järgi (näiteks käivad iga päev töö). Subkultuuristumist, ka kuritegelikku, tulekski rohkem vaadelda kui protsessi, mille intensiivsuses on suuri erinevusi. (Laine 1997:57)

Kriminaalne subkultuur oma reeglite ja „seadustega“ üsna karmilt reguleerib isikuvahelised ja grupivahelised suhted ning võib otseselt dikteerida ühed või teised hälbiva käitumise võimalused teatud situatsioonis. Kuid samas võivad need normid ja „seadused“ mõjuda mitte otseselt vaid vahendatult, luues situatsioone, kus isikule endale antakse võimalus vabalt valida üks või teine hälbiva käitumise liik. (Pirožkov 1998:69)

2. VARGUS JA ELUKUTSELINE VARAS

2.1. Elukutseliste varaste erinevus amatööridest

Vargale vajalikke teadmisi ja oskusi on teoreetilises kirjanduses teistest tunnustest enam käsitletud.

E.H. Sutherland kirjutab (1937:197), et professionaalsetel varastel on tehnilised oskused ja meetodid, mida nad kasutavad. Sutherland eristas professionaalset vargust teistest kuritegudest kindlate sotsiaalsete ja tehnikaliste karakteristikute olemasolu abil, sest regulaarne kuritegevusega elatise teenimine on vähem või rohkem täistööga amet. Varga edukus sõltub eelkõige tema lähenemisviisist, välimusest, taipikkusest ning paljudel juhtudel suhtlemisoskustest (1937:3).

Elukutseline varas erineb amatöörist suure praktilise kogemusega varguse toimepanemisel, ning samuti tema ees seisvate probleemide kvalifitseeritud lahendamisega. Näiteks varastamisobjekti valikuga, väärtesemete valikuga, kuriteo jälgede likvideerimisega, ohutuse organiseerimisega, varastatud kauba realiseerimisega. Näiteks elektrinäidiku andmete põhjal võib professionaalne varas kiiresti kindlaks teha, et korteris töötab ainult külmkapp ja kuna teised elektriseadmed ei tööta võib järeldada, et elanikud ei ole kodus.

Kõik kuriteod, mida professionaalid toime panevad, planeeritakse eelnevalt hoolega läbi: Näiteks korteri ukseid, mis asuvad esimesel korrusel, professionaalsed vargad eelistavad mitte murda, sest keegi võib ootamatult õuest sisse tulla ning tabada kurjategijat. Järgnevalt toob autor paar näidet, mida vargad professionaalid jälgivad kuriteo planeerimisel:

- 1) ohvrit jälgitakse pikemat aega, uuritakse tema igapäeva elu režiimi (perekonna olemasolul ka nende režiimi), samuti naabreid ja sugulasi; uuritakse välja, kas korteris on signalisatsioon, samuti kui turvalised on korteri ukseid, ning mis tüüpi lukud on uktsel;
- 2) pannakse paika ohutud taganemisteed, nende määramisel uuritakse põhjalikult, kus antud hetkel võivad olla politseipatrullid;
- 3) soetatakse hea ja kindel liiklusvahend, millega oleks võimalik põgeneda jälitamise korral;

- 4) tehakse kindel kuriteo plaan, kus rollid kuritegeliku gruppi liikmete vahel on jaotatud ning kogu tegevus on lahti kirjutatud võimalikult täpselt; igale grupiliikmele kindlustatakse alibi vahelejäämise juhuks;
- 5) lepatakse kokku kliendiga, kellele realiseeritakse varastatud kaup, näiteks ehted, kuld, kunstiteosed jne;
- 6) korterisse sissemurdmiseks kasutatakse juba vana ja proovitud võtet: igal kurjategijal on oma „tööriist“, mis valmistatud spetsiaalselt tema jaoks ning tellimuse peale; sissemurdja jaoks on oluline, et uksele oleks mitte rohkem kui 2 lukku, vastasel juhul võib minna liiga palju aega; uksest sissemurdmine võtab tavaliselt 2 kuni 5 minutit, peale seda varas üldjuhul ootab paar minutit turvalisuse eesmärgil;
- 7) korteris viibib 10-20 minutit, kohe suundub sinna, kus oletatavasti on raha ja juveeltooted; professionaalne varas võtab kaasa ainult raha ning eriti väärtuslikud asjad, mis kuuluvad kohesele realiseerimisele. (amatöör tavaliselt võtab kõike ilma valikuta); professionaal kunagi ei puhka korteris kus varastab, samuti ei söö, ei joo, ei suitseta; lahkub koheselt peale väärtesemete avastamist ning varastamist.

Professionaalne varas on orienteeritud süstemaatilisele vargusele ning järgmine vargus pannakse tema poolt toime koheselt peale eelmise töö eest saadud rahaliste vahendite otsa saamist. Kahe varguse intervall professionaalide puhul võib olla 1-2 nädalat. Erinevalt professionaalidest, amatöörid ei ole psühholoogiliselt valmis süstemaatiliseks varguseks, seega diletant sooritab vargusi episoodiliselt ning juhuslikult. (Изучение...17.04.07)

John Mack (1972) jõudis oma uurimustes seisukohani, et edukatel professionaalsetel varastel on võrreldes vähem edukate (amatöör) varastega sarnane sotsiaalne taust, kuid neil on madalam emotsionaalse rahutuse lävi, neil on kõrgeim IQ ja nad on võimelised vältima vangistust. Macki uurimused näitasid, et professionaalid veedavad vanglas keskmiselt 1/5 sellest ajast, mis on seal amatöörid (Nettler 1982:185-186).

Professionaalne varas erineb amatöörist selle poolest, et varastamine kindlustab talle elatise, eksistentsi. Kinni kukkudes vahetavad professionaalid omavahel kogemusi ja lihvivad pidevalt oma oskusi. (Liiva 1999:14)

E.H. Sutherland kinnitab (1937:21), et professionaalseks vargaks saab vaid see, keda treenivad professionaalid. Raamatutest ei saa selliseid asju õppida.

2.2. Varguse kriminaalõiguslik mõiste

Vargus, kui kuritegu on üks vanemaid ebaseaduslike tegevusi sotsiaalses ühiskonnas, mis oli erinevatel ajastustel erineva sanktsiooni määraga karistatav. Vargust, kui tegevust on mainitud esmakordselt Rooma õiguses, kus definitsiooniks oli vara ebaseaduslik hõivamine, aga ka kasutamine (Sootak 1997:14). Antud peatükis toob autor välja 2 augustil 1989 aastal kehtinud ENSV kriminaalkoodeksi ja hetkel kehtiva karistusseadustiku vastavasisulised õigusnormid, võrdleb neid ja toob välja sisulised erinevused.

ENSV kriminaalkoodeksi järgi jaotusid vargused salajasteks § 139 ja avalikeks vargusteks § 140. ENSV kriminaalkoodeksi § 139 kohaselt oli salajaseks varguseks võõra isikliku vara salajane hõivamine omastamise eesmärgil. Selle teo sooritanut sai karistada kuni kaheaastase vangistusega või parandusliku tööga kuni üks aasta. „Antud õigusnormi koosseis ei olnud täidetud, kui varal, mida omistati ei olnud omanikku oli äravisatud, kaotatud või omaniku käest juhuslikult välja läinud“. (Sootak 1997:426). ENSV kriminaalkoodeksi § 140 järgi oli avalik vargus võõra isiku vara hõivamine omastamise eesmärgil. Selle teo sooritanud isikut sai karistada maksimaalselt kolme aastase vabadusekaotusega või parandusliku tööga kuni üks aasta.

Karistusseadustiku järgi ei ole eraldi välja toodud salajased ja avalikud vargused. On vargused ja avalikud vargused Erinevuseks on ainult karistuste pikkused, mis võivad kaasneda kuriteo toimepanemisel. Karistusseadustiku § 199 kohaselt on vargus võõra vallasasja ära võtmine ebaseadusliku omastamise eesmärgil. Selle teo sooritanut isikut saab karistada rahalise karistuse või kuni kolme aastase vangistusega. Sama teo eest kui see on toime pandud avalikult saab karistada kuni viieaastase vangistusega. Selgelt on näha, et mõlemas seaduses on raskem sanktsioon avalikel vargustel, mis on tingitud asjaolust, et tegevus toimub avalikult ja on eriti julm tegevus riigi ja kodanike vastu. Erinevalt ENSV kriminaalkoodeksist on

karistusseaduses käsitletav ka vargusena võõra looma omastamine (Sootak 1997:433). Erinevalt ENSV kriminaalkoodeksist, kus kaotatud või omanikuta eseme omastamine ei kvalifitseeritud vargusena on karistusseaduses selline tegu käsitletav vargusena (Sootak 1997:434). Erinevalt kriminaalkoodeksist, kus võis kasutada salajasel vargusel vägivalda on karistusseadustikus see kvalifitseeritud koheselt röövina. Antud vastavasisulised õigusnormid ei erine oluliselt üksteisest. Pigem on karistusseadustikku täiendatud ja püütud muuta lihtsamaks nii kodanikule kui ka õigusorganitele.

2.3. Elukutselise varga mõiste

Venemaa kuritegelik maailm teab mitukümmend erinevat varga elukutse tüüpi, kuid kõige hinnatum neist on elukutseline varas. Enne revolutsiooni oli Venemaa varastel välja kujunenud oma eliit, kuhu kuulusid kõrge professionaalsusega vargad („*kozljatniki*“). Tavaliselt olid nad juba eakad mehed ja omasid tiitlit „professor“. Seega usaldati neile noorte väljaõpetamine. Väljaõpe toimus nii vabaduses kui ka vanglas. Kuid eelistatum oli siiski väljaõppe vanglas, kuna halvasti tehtud ülesande eest ei ähvardanud õpilast uus vanglakaristus. Kõige suuremaks karistuseks, mis võis juhtuda oli väljanaermine kaaskinnipeetavate poolt. See on üks põhjustest, miks žargonis nimetatakse vanglat „akadeemiaks“.

Venemaa elukutseliste varaste seas kehtis aukoodeks, mille üheks tähtsamaks reegliks oli, et elukutselisele vargale oli keelatud tavalist tööd teha, ta pidi eksisteerima tuludest, mis saadi kriminaalsel teel. Samuti oli reegliks perekonna loomise keeld. Seni kuni elukutseline varas ei keeldunud oma perekonnast, teda ei võetud vastu varaste ühendusse. Elukutselistele oli keelatud armeeteenistus ning samuti ei tohtinud olla avaliku organisatsiooni liige. Varga eetika keelas altvedamist, ülesandmist, varastamist üksteise tagant, kaklemist või solvamist. Iga elukutseline varas kuuludes varga ühendusse pidi laitmatult järgima kõiki „eetika koodeksis“ kirjeldatud reegleid ja seadusi, sest neid kes eksisid „seaduste“ vastu karistati koheselt. „Seadus“ selles kontekstis ei ole ühiskonnaseadus, vaid kuritegeliku maailma seadus. See on karm ja primitiivne, kuid alati võib olla rikutud selle poolt, kes on antud juhul tugevam. Kui suudad vältida karistust, on ka seadus sinu poolt. Tõsisemaid rikkumisi varaste

seas karistatakse tavaliselt surmaga (Dikselius, Konstantinov 1995:28). Surm oli kõrgeim ja ainus karistus, mida võis välja kuulutada ainult organ, kes teostas kontrolli reeglite täitmise üle. Organ kandis nime varaste kokkutulek („*vorovskaja shodka*“). Varaste kokkutulekule olid kohustatud ilmuma kõik varga ühenduse liikmed ning selle kokkutuleku võis korraldada iga vargäühenduse liige. (Криминологическая...17.04.2007)

USA kriminoloogid, kes on uurinud elukutselisi vargaid USA-s jõudsid järeldusele, et elukutseline vargus on küllalt sarnane legaalsele elukutsetele, (kuritegelik) tegevus on regulaarne, päevast-päeva amet; varas on ettevaatlik; ta on hoolikas, täpne ja detailne “töö” planeerimisel; varas on osav, vilunud ja oskab kasutada tehnikat, viimast oskust elukutse sees ka pidevalt arendatakse. Just nende tunnuste alusel eristatakse elukutselisi vargaid juhuslikest kurjategijatest, amatööridest, samuti organiseeritud kuritegevuse liikmetest. Elukutseliste ettevalmistus sisaldab spetsiaalset treeningut. „Iga professionaalne kurjategija on kõrgelt kvalifitseeritud“ (Sutherland, Cressey 1978:277). Elukutseliste varaste oskused omal alal on haruldaselt head, nende plaanid on tehtud ebatavalise hoolikusega (Sutherland 1937:198).

USA elukutselistel varastel on samuti oma käitumiskoodeks, nagu ka paljudel teistel kurjategijatel. See sisaldab kaht suurt reeglite rühma. Esimene reegel on informeerimise keeld. „Ole vastupidav! Hoi oma silmad ja kõrvad lahti ja suu kinni! Ära müü teisi maha!“ (Sutherland, Cressey 1978:278).

Teine reeglite grupp puudutab ebaausust. Ei tohi reeta oma partnerit, tuleb olla lojaalne oma jõugule, tuleb olla aumees. Nendest käskudest peetakse üldiselt kinni. Mõnikord on lausa hämmastav, kui palju on üks varas nõus vangistust taluma, ilma et ta reedaks oma kaaslast. Muidugi tuleb ette ka käskudest üleastumisi, kuid siis taastatakse kord vägivaldse karistuse abil. (Sutherland, 1937:203)

Sutherlandi järgi (1937:202) elukutselised vargad käituvad tundetult oma ohvrite suhtes, neil ei ole mingeid emotsioone ega sentimentaalsust seoses ohvri kannatustega. Nagu ärimees tegutseb põhimõttel „äri on äri“ tegutseb varas põhimõttel „vargus on vargus“.

Tähtsamad „ametid“ elukutseliste varguste seas on taskuvargus, poevargus ja korterivargus. Mitte kõik inimesed, kes panevad toime neid tegusid, pole veel professionaalid.

Professionaalid teevad vargusest regulaarse ja hästitasuva äri. Nad kasutavad tehnikat, mis on välja arendatud sajanditega ning edasi antud traditsioonide ja isiklike kogemuste kaudu. Nad „töötavad“ regulaarselt varguse alal, nad on selles ametis ülimalt oskuslikud ja vilunud, neil on oma grupisisene staatuse süsteem, neil on oma organisatsioon ja üksmeel. Elukutseliste töövõtted on peaaegu samad, mis müügimehel ja näitlejal, need koosnevad ohvri huvide, tähelepanu ja käitumise manipuleerimise võtetest. Nad loodavad vaimukusele ja nutikusele, seevastu näiteks röövel otsib abi jõust. (Sutherland 1937:197-198)

Elukutselise varga motiivid tegutsemiseks on enam-vähem samad, mis tavalistel inimestel: nad tahavad raha teenida. See soov ei nõua erilist selgitust. Spetsiifiline probleem on kuidas vargad on suutnud jääda püsima oma seadustrikkuva tegevuse juures. Paljud neist ei ole vanglasse kunagi üldse sattunud või on seal viibinud vähe aega, samas kui nad on vargustega tegelenud terve oma töövõimelise eluea. Kui aga juhtub, et varas sattub vanglasse, ilmneb seal tal veel üks tunnus – snobism. Vargad ei ole pühendunud vanglaelule vaid vargaelule. Kui nad satuvad trellide taha, püüavad nad oma aja maksimaalselt kiiresti ja maksimaalsete hüvedega ära istuda. Põhiline on, et vanglakaristus põhjustaks võimalikult minimaalselt kannatusi. Elukutseline varas tahab vanglas eritoitu, maksimaalselt palju jõudeaega, head raadiot, eraldatust ja rahu. Nad soovivad ka mingit kerget tööd, kus poleks vaja palju rabeleda ja mis samas võimaldaks ohtralt privileege. Nad hoiavad end eemale teiste kinnipeetavate tegevusest, jäävad alati praktiliseks. Aeg-ajalt on nad muidugi sunnitud teiste kinnipeetavatega suhtlema. Tavaliselt tasub varas oma jõudeelu ja „teenuste“ eest sigarettide, tee või muuga, mida ta teistele kinnipeetavatele jagab. Samas teavad teised kinnipeetavad hästi, et elukutselist varast ei tasu üleliia torkima hakata. (Sutherland 1937: The Professional Thief)

2.4. „Vor v Zakone“ ehk seaduslik varas

„Vor v zakone“ – seaduslik varas on kriminaalse maailma eliidi esindaja ja kriminaalsete traditsioonide hoidja. Kuritegelikus žargoonis, võrreldes kirjandusliku keelega, sõnaga „varas“ tavaliselt nimetatakse just seaduslikku varast, aga mitte igäht, kes sooritas varguse. Esimesed seaduslikud vargad tekkisid Venemaal 1930-l aastatel koos paranduslike tööde

laagritega, mida nimetati GULAG (Википедия...17.04.2007). Saksa kriminoloog Klaus von Lampe (2005: 414) aga leiab, et nn seaduslike varaste juuri tuleb otsida 19. sajandi varaste gildidest ja traditsioonilisest vene külakogukonnast, mis rõhutas solidaarsust, võrdsust ja väljakutset ühiskondlikule korrale.

Seaduslikke vargaid iseloomustavad järgmised subkultuuri tunnused (Pullat 18.04.2007):

1. neil pole haridust, nad ei tööta ega ole läbinud sõjaväeteenistust;
2. nad ei tee koostööd õiguskaitseorganitega ega tunnista oma süüd ilma teiste seaduslike varaste heakskiiduta;
3. nad järgivad varaste kirjutamata reegleid ja ei räägi sellest kunagi asjasse pühendamatuile;
4. ülejäänud kurjategijad sunnitakse varastele kuuletuma;
5. osa kriminaaltulust paigutatakse spetsiaalsesse fondi ehk nn ühiskassasse.

Seaduslikud vargad kannavad tätoveeringut, millel on kujutatud Jeesus ristiga, süda läbitud mõõgaga või kotkas krooniga, ning enamik neist on kandnud vähemalt kolme 13-15 aasta pikkust vabaduskaotuslikku karistust. Seaduslik varas on professionaalne kurjategija ja kuritegeliku elulaadi aktiivne propageerija, kellel on õiguskaitseinstitutionidele vastandumise kogemus. Seadusliku varga mõistele vastab itaalia allilma professionaalne kurjategija – aumees („*uomo d` onore*“). Sitsiilia maffiakultuurist erinevalt ei näe varaste subkultuur ette vägivalla kasutamist. (Pullat 18.04.2007)

Selleks, et saada seaduslikuks vargaks on vähe olla ainult kriminaalne autoriteet ja järgida varaste koodeksi. Tuleb läbida kroonimist ja see ei ole lihtne protsess, kuna tuleb läbida terve rida formaalsusi. Esiteks, igähele, kes tahab ennast kuulutada seaduslikuks vargaks tuleb saada kaks garantiikirja teistelt seaduslikelt varastelt, kusjuures tänapäeva mõistes käendajatel peab olema vähemalt 3 aastane seadusliku varga staaž. Seejärel kõikidesse vanglatesse ja kolooniatesse saadetakse salakirju, kus väga täpselt kirjeldatakse, kes tahab kroonida ennast seaduslikuks vargaks, ning palutakse kõikidel, kes omab kandidaadist hälbivat informatsiooni või juhtumit, mis häbistab varga au, koheselt sellest teavitada. Kui selgitatakse, et kandidaat ei ole seadusliku krooni väärt, ta kaotab automaatselt oma positsiooni ning teda saadetakse tsooni kõige madalamasse kihti mida kutsutakse „*obižennõe*“ - solvatud. Kui aga kandidaat vastab kõikidele nõuetele, siis määratakse kroonimine. Kroonimine võib toimuda nii vanglas

kui ka vabaduses, kuid arvatakse, et kroonimine vanglas on prestiižikam. Edaspidi tuleb seadusliku varga vanne, kus ta vannub järgida kõiki „seadusi“ ning reetmise korral võtta vaieldamatult vastu surma. Peale seda kantakse vargale tätoveering – süda läbitud mõõgaga – „surm reetmise eest“.(Википедия...17.04.2007)

Kuigi seaduslikke vargaid peeti omavahel võrdseks, oli nende seas siiski ka neid, kellel oli teistest suurem autoriteet. Neid nimetati *pahhanideks*. Vaidlusküsimustes, mida vargad lahendasid kohtumistel, jäi otsustusõigus pahhanile, kuigi ta pidi arvestama ka teiste seisukohti. (Dikselius, Konstantinov 1995: 69)

Tänapäeva autoriteetne „seaduslik varas“ ei ole tätoveeritud kinnipeetav kangest teest mustaks läinud hammastega. Tal on korralikult aetud habe, ta on rietatud viimase moe järgi ja ei oma ainult käsutäitjaid vaid ka turvamehi. Igapäevaseks kasutamiseks on tal mitmed korterid, suvilad ja prestiižikad autod. Näiteks arreteerides üht seaduslikku varast Moskva regioonis, vaatasid uurijad koos spetsialistidega üle ta maja ja ehitised, mille maksumuseks hinnati mitukümmend miljardit rubla.

„Seaduslikud vargad“ ja nende kaasosanikud mitte ainult ei organiseeri ja ei pane toime kuritegusid, nad initsieerivad kriminaalseid protsesse regionaalselt, suurtes ja väikestes linnades. Peale otsese materiaalse kasu nad koostavad samuti endale baasi professionaalsetest kurjategijatest, soodustades kriminaalse subkultuuri arengut, ohustades sellega riiki ja ühiskonda. (Razinkin 1995: 75)

Tänapäeva Venemaal on seaduslikud vargad oma võimu minetamas, eelkõige kehtib see vanglavälise allilma kohta. Väidetavalt on sagenenud juhtumid, kus kiiret kriminaalset karjääri teha ihkavad noormehed lihtsalt ostavad endale nn seadusliku varga krooni. Kinnipidamisasutustes valitsevad vene autorite hinnangul endiselt siiski vargad.

2.5. E.H Sutherlandi uurimus

Kriminoloogia ajaloo üheks silmapaistvamaks elukutseliste varaste uuringuks võib pidada Ameerika Ühendriikide maineka teadlase Edwin H Sutherlandi uuringut, mille ta avaldas 1937. a raamatuna *The Professional Thief*. Vastavalt Sutherlandi uuringu andmetele on elukutselisi vargaid enimiseloomustavad tunnused järgmised:

- 1) elukutseline varas varastab regulaarselt
  - varastamine on talle peamiseks elatise teenimise allikaks
  - pühendab varastamisele kogu oma aja

Sutherland kirjutab oma raamatus, et vargus elukutseliste varaste mõistes samastub legaalse ametiga, sest kriminaalne tegevus toimud regulaarselt, töö planeeritakse väga hoolikalt ja detailselt läbi, kasutatakse erinevat tehnikat ja professionaalseid varastamisvõtteid, mida töö käigus pidevalt lihvitakse ja täiendatakse. Samuti rõhutab Sutherland, et elukutseliste varaste põhiliseks eesmärgiks on alati teenida raha.

- 2) elukutseline varas tegutseb osavalt
  - tal on teadmiste ja oskuste kogum, mida kasutatakse operatsioonide planeerimisel ja täideviimisel
  - elukutseline varas põlgab amatöörvargaid

Elukutseliste varaste ettevalmistus sisaldab spetsiaalseid treeninguid. Elukutselised vargad on oma ala meistrid. Nende plaanid on tehtud imelise hoolikusega ja läbimõeldud viimse detailini, nad on väga ettevaatlikud. Amatöörvargad, eriti noored, üritavad tihti avalikkust ja politseid ärritada oma julgusega, näiteks varastavad politseiautodest või hävitavad poes kauba, kui raha ei leita. Selline julge käitumine annab tegijale kõrge staatuse amatööride grupis, kuid mitte elukutseliste seas. Elukutselised vaatavad sageli amatööridele ülevalt alla, kuna nende madala kvalifikatsiooniga tegutsemine ärritab avalikkust ja tõmbab endale liigset tähelepanu. Elukutseline on ettevaatlik, ta ei hakka ise politseiga suhteid sassi ajama. Elukutseline ei varasta lihtasju, ta on orienteeritud erilistele, enamasti hinnalistele esemetele.

- 3) elukutseline varas on *läbi teinud* teatud *arenguprotsessi*
  - on omandanud kindlaid suhtumusi, teadmisi, oskusi ja kogemusi
  - on õppinud varaste traditsioonidest ja normidest kinni pidama

Elukutselistel varastel on oma grupi sisene staatussüsteem ja üksmeel. Nad kasutavad tehnikat, mis on välja arenenud aastatega ning mis antakse edasi põlvest põlve. Nad suhtuvad üksteisesse suure usalduse ja lugupidamisega, samal ajal ohvrite suhtes on nad tavaliselt külmad ja tundetud. Sutherlandi uuringust tuleb selgelt välja, et elukutselistel varastel on oma käitumiskoodeks, mille järgi nad elavad ja mida rangelt täidavad. Nende suhtes, kes käitumisnormidest üle astuvad, kasutatakse karistussanktsioone. Sutherlandi järgi võtavad vargad üpris meelsasti ette karistussanktsioone nende grupi liikmete vastu, kes näiteks reedavad või varastavad teise varga tagant.

- 4) elukutselise varga „ameti“ sisuks on kuritegude toimepanek – see tähendab, et varastamine on nende elu
- on korraldanud oma elu tervikuna selliselt, et selle tuumaks on kriminaalne tegevus
  - on arenenud elufilosoofia, mis toetab tema tegevust ja „ametit“

Elukutseline varas ei tee tavainimese tööd, ta elab ainult kriminaalsest tegevusest saadud tulust, jälgib oma käitumist ja riietusstiili. Ta valib endale ise oma suhtlusringkonda ja usaldab ainult seda. Ta ei tarbi alkoholi ega narkootikume, kuna see võib nõrgestada tema kaint mõistust ja professionaalseid oskusi. Ta saab aru, et varastamine on tema töö ja sellepärast ei tunne mingeid emotsioone ega sentimentaalsust seoses ohvri kannatustega.

- 5) elukutseline varas samastab end kuritegeliku maailmaga
- tunneb, et on suursuguse vennaskonna liige
  - suhted teiste varastega tähendavad talle mõistmist, sõprust, vaimusugulust, turvalisust, tunnustust ja respekterimist

Varastel on oma organisatsioon, milles kehtib range hierarhia, käitumiskoodeks ja tööjaotus. Varaste hulgas on tavaliselt üks väga hinnatud, kõrge staatusega usaldusväärne isik, kelles ollakse väga kindel ja just tema tavaliselt juhibki organisatsiooni tegevust. Selle organisatsiooni tugevus peitub selles, et kõik liikmed elavad ühise eesmärgi nimel, nende vaimusugulus ja usaldusväarsustase on väga kõrgel tasemel. Varaste organisatsiooni deviisiks on „üks kõigi, kõik ühe eest“. Toimub pidev üksteise toetamine. Juhul kui üks või mitu organisatsiooni liiget jäävad vahele ja satuvad vangi, kuid seejuures käituvad vastavalt „varaste käitumiskoodeksile“ ega reeda teisi, siis neid loetakse aumeesteks ja toetatakse kogu nende vangistuse jooksul. (Sutherland 1937:203-204)

- 6) elukutseline varas on võimeline varastama pikka aega ilma vahele jäämata
- ta püüab minimiseerida vahelejäämise riski ja on võimeline tõhusalt toime tulema ka õiguskaitseorganitega vastastiku seistes

Vargad valivad alati teo, millega kaasneb minimaalne risk. Näiteks manipuleerimismängud on suhteliselt kindlad, sest ohvrid ise nõustuvad sageli osalema ebaausates äritehingutes. Ja kui nad end lõpuks leiavad petetud olevat, ei saa nad kuriteost teatada, ilma et häbistaks iseennast. Vargad arendavad meisterlikkuseni oma võtteid mingi konkreetse asja varastamiseks. Neil on spetsiaalsed abivahendid : varjatud taskute ja vöödritega püksid, ümber piha kantavad kõhukotid, valeskäed jne. Võidakse kasutada ka sellist võtet, et keegi poevaraste grupist lööb esimest ettejuhtuvad last ja tekkinud segaduses tegutsetakse ohutult. Elukutselised sõlmivad leppeid kindlustamaks end tabamise korral. Enamasti kasutavad nad selleks elukutseliste kindlustajate abi. Tavaliselt on selline kindlustus otseselt või kaudselt seotud raha maksmisega. Ohvrile lubatakse harilikult varastatud esemed tagastada ja vahel koguni väikese kompensatsiooni juurdemaksmisega tingimusel, et ohver ei esita varga peale kaebust. Tihti veenavad politseinikud ise ohvrit varga tingimusi vastu võtma seletades, et protsess võib muidu pikaks venida ja üldse mitte ohvrile soodsalt lõppeda. Sutherlandi arvates on politsei varaste suhtes liiga liberaalne. Vargad ei pea ju paljuks politseid ja kohtunikke oma dollaritega tasustada. (Sutherland 1937:217-218)

Sutherlandi uurimus (Sutherland, Cressey 1978:282) on väga põhjalik ja toob välja elukutseliste varaste subkultuuri elemente ning defineerib väga täpselt vargust kui elukutset. Kuid eriti märkimisväärne on ta sellepärast, et Sutherland tõstab esile probleemi varguse eksisteerimisest meie ühiskonnas. „ Elukutseline vargus ei eksisteeri mitte ainult inimeste valmisoleku pärast varastada, vaid ka sellepärast, et osa ühiskonnast ei moodusta usaldusväärset rinnet varguse vastu“.

2.6. Kauko Aromaa uurimus

Kauko Aromaa on Soome kriminoloog, kes viis läbi varaste uuringu oma kodumaal Soomes, Lahti vanglas. Enamus tema intervjueeritavatest on soome vargad, kes on mitmekordselt kandnud karistust varguse eest. Vaatamata sellele, et Aromaa intervjueeritavad on väga pikka

staažiga vargad, oma professionaalsuse poolest jäävad nad Sutherlandi uuritud varastele alla. Ja see väljendub mitte ainult professionaalsetes oskustes vaid ka pühendumises, soorituses ja ideoloogias. Samas ei saa öelda, et Lahti vargad poleks professionaalid, lihtsalt nende lattu on mõnevõrra madalam kui Sutherlandi omadel. Vaataks aga Aromaa uuringut lähemalt.

Lahti vargad ei ole nii pühendunud vargusele nagu Sutherlandi intervjuueeritavad, nad ei suutu vargusesse nagu igapäevasesse töösse vaid pigem võtavad seda nagu „lihtsa raha“ teenimisviisi. Soovitakse elada hedonistlikku elustiili ja kui normaalset tööd ei ole, minnakse varastama. Mitmed intervjuueeritavad märkisid, et kui oleks hea töökoht ja teenistus, jätkaks ta varastamise maha. Mõned otsivad varastamises kiiret ja lihtsat rikastumisviisi, loodetakse korruga teenida suurem summa selleks, et loobuda vanast elustiilist ja alustada uut seaduskuulekat elu. Teiseks faktoriks, mis Lahti varaste arvates hoiab neid kuritegelikus võrgus, on vanglakogemus. Vanglas saadakse kokku oma ametivendadega, kellega vahetatakse, lihvitakse ja hangitakse uusi kogemusi. Vabanemisel saadakse kokku teatud kohtades (baarides, rongijaamades, kriminaalhooldaja ruumides), lepatakse kokku ning võetakse koos ette uusi tööotsi. Kolmas põhjus, millest rääkisid peaaegu kõik Aromaa intervjuueeritavad, on suured alkoholiprobleemid. Tekib tunne, et paljud Lahti vargad on lihtsalt alkohoolikud, kuna nende joomingud kestavad päris kaua ja kui lõpuks raha otsa saab, minnakse uuesti varastama. Mõnikord võidakse vargile minna purjuspäi ja absoluutselt ettevalmistamata. Selline käitumine aga ei ole omane elukutselistele, kuna toob kaasa suuri vahelejäämisriske, mida elukutselised vargad üritavad vältida.

Aromaa intervjuueeritavad ei ole, nagu autor juba varem mainis, nii heade oskustega nagu Sutherlandi intervjuueeritavad vargad. Seetõttu nende intervjuudes leidub väga vähesel määral uhkust oma elukutseliste oskuste üle. Ainult mõned neist märkisid, et oskavad väga kiiresti erinevaid tüüpi lukke avada ja jälge jätmata varguse sooritada. Nad uhkustasid selle üle, et sooritasid teatud arv vargusi, mida politsei ei suutnud avastada.

Kuigi Aromaa intervjuueeritavatel varastel pole nii palju eetilisi nõudeid nagu neid on Sutherlandi omadel, siiski mõnede ametieetika reeglitest peetakse kiivalt kinni. Näiteks on tähtis eetika nõue Lahti varaste jaoks see, et varas ei tohi varastada varga tagant. See tähendab, et kui minnakse koos vargile, siis saadud kasu peab jagama võrdselt, vastasel juhul võidakse eksinut karistada kas tõrjumisega kurjategijate seast või isegi surmaga. Teiseks väga

tähtsaks eetika nõudeks peetakse „koputamise“ keeldu. See tähendab, et kui üks grupi liige jäi vahele, ei tohi ta teisi välja anda, vastasel juhul hakatakse teda kutsuma „kitseks“ ja lisaks ametlikule vabaduskaotuslikule karistusele vanglas tuleb tal taluda ka kaasvangide terrorit.

Ja lõpuks on varastel ka oma erikeel, sellest rääkisid paljud Aromaa intervjueritavad (1983). Erikeeel ehk släng on Lahti varaste jaoks selline subkultuuri element, mis aitab neil eristada varast ülejäänud kuritegeliku kultuuri liikmetest. Normaalsel vestlust võidakse slängi kasutades muuta selliselt, et jutust saab aru ainult vestluskaaslane. Slängi ei kasutata kõrvaliste isikute juuresolekul, sest see võib äratada liigset tähelepanu. Nagu intervjuudes selgus, on olemas kahte tüüpi slängi: varaste eriterminoloogiat kajastav varaste släng ja vangla slängileksika, mis on seotud vangla elu-oluga. Varaste släng sisaldab endas spetsiifilist ametlikku terminoloogiat, millest saavad aru ainult vargad. Varaste slängis on oma erinimetused lukkudel, sissemurdmisviisidel, „tööriistadel“, politseil jne. Eriterminoloogia tundmine on otseselt seotud vanglakarjääri pikkusega, mida kauem varas kannab karistust, seda rikkalikum ja täiuslikum on tema „sõnavara“.

Kokkuvõtteks võiks öelda, et kuigi K. Aromaa poolt intervjueritud vargad jäävad oma professionaalsete oskuste ja elukutsele pühendumuse poolest E.H. Sutherlandi varastele alla, on lahti varaste seas kehtivad subkultuuri normid iseloomulikud just elukutselistele: seadusandlus ja normide süsteem, oma keel-žargoon, oma eluideoloogia ja -filosoofia.

2.7. Aleksandr Solženitsõni käsitus

Aleksandr Solženitsõni raamat „Arhipelaag GULAG“ on romaan, mis on kirjutatud tõeliste sündmuste alusel ja mis põhiliselt räägib Nõukogude Liidus eksisteerivate vangilaagrite eluolust. Raamat on täis negatiivseid emotsioone, mis on suunatud tolleaegsele valitsusele, riigis kehtinud karistuspoliitikale ning samuti laagri elu-olule. Tema raamatu 16. peatükk, mis kannab nime „Sotsiaalselt - lähedased“ kirjeldab konkreetselt vargaid, nende elutingimusi, norme, eluideoloogiat jne. Vaatamata oma negatiivsele suhtumisele ning tema nagu ohvri kannatustele, suutis Solženitsõn väga täpselt määratleda tolleaegsete varaste subkultuuri, sellest aga allpool.

Solženitsõni arvates oli varaste ideoloogia väga lühike ja kõikidele arusaadav:

- Tahan elada ja elu nautida, teiste peale on mul .....!
- Õigus on sellel, kes on tugevam!
- Sind ei lööda, ära roni vahele! (see tähendas, et kui sind ei lööda, ära kaitse neid, keda lüüakse, oota oma järjekorda).

Solženitsõni arvates vargad ei ole Robin Hood'id ega patrioodid. Kui oli vaja varastada tavainimestel, tehti seda, kui oli vaja külmujal jalatsid ära võtta, tehti ka seda. Varaste loosungiks oli „Sure sina täna ja mina homme“. (Solženitsõn 1991:358)

Solženitsõn kirjeldab, et varastel oli vangilaagrites väga suur võim, nad asetsesid väga kõrgetel positsioonidel laagrite töö organiseerimises ning teisi vange anti neile lihtsalt orjadeks. Nad elasid eraldi telkides koos oma ajutiste naistega ning võisid naisi vahetada oma maitse järgi iga päev. Varastel olid oma teenrid, kes pidid koristama ja välja viima ööpotte. Vargad ise tööd ei teinud, nad võisid tundide kaupa lesida, suitsetada, jutustada oma kuritegelikke muinasjutte (võitudest, põgenemistest, „kangelaslikkusest“) ja soojendada ennast suvel päikese käes ja talvel lõkke juures. Solženitsõn kirjutab, et „kui vargad tulid oma telkidest välja – see oli kõige suurem ohver millest võiks neid paluda“. (Solženitsõn 1991:364).

Vargad olid väga julmad, suured egoistid ja materialistid ning suhtusid oma „alluvatesse“ ilma mingi haletsuseta. „Nad lõid eestlastel kuldsed hambad välja, „uputasid“ leedukaid wc – pottides, kui viimased keeldusid neile pakke andmast. Vargad röõvisid vange ning tihti ka tapsid neid. Nad võisid nalja pärast tappa esimese ettejuhtuva kambrikaaslase ainult selleks, et sattuda uuesti juurdluse alla ning veeta talv soojas eeluurimisisolaatoris, aga mitte laagris. Mis siis rääkidagi sellistest pisiasjadest nagu kellegi jalanõude äravõtmine külmaga või söögi äravõtmine niigi näljasel talvel“. (Solženitsõn 1991: 366)

Varastel oli oma „käitumiskoodeks“ ning oma „au”mõiste.

Vargad olid füüsiliselt heas vormis. Nad lasid ennast pidevalt tätoveerida ja niimoodi rahuldasi nad oma esteetilisi, eetilisi ja teatud mõttes erootilisi vajadusi. Tätoveeriti

põhiliselt rinnale, seljale ning kõhule. Tätoveeringud vastasid nende positsioonidele: kotkad, päike kiirtega kõikides suunates jt. Varastel oli emakultus, kuigi see oli formaalne, sest nad ei jälginud seda, mida ema on neile õpetanud. Tunnete tugevdamiseks tarbisid vargad meelsasti narkootikume, eriti anašaad. (Solženitsõn 1991:367)

Vargad olid väga suured hasartmängude armastajad, sellest nad said kõige tugevamaid emotsioone. Kaardimängud võisid kesta öö läbi. Nad võisid mängida silma peale (kaotajale torgatakse koheselt silm välja), võisid mängida enda peale ning kaotada ennast ebaloomuliku kire rahuldamiseks. Kaotades kõik, võisid nad korraldada barakkides läbiotsimist ning kui midagi väärtusliku leidsid, võtsid endale ja mäng käis edasi. (Solženitsõn 1991:368)

Vargad ei teinud kunagi tööd. Töö oli nende jaoks vastik. Näiteks, sattudes põllumajandustöödele, võisid vargad teha tööriistadest lõket ning soojendada end selle juures. Samuti oli keelatud igasugune vangla kindlustamistöö: kaevata postide auke, vedada okastraati, parandada tsooni valgustust jne. Vangla on loodud varga vabaduse vastu – seega ei saa ta vangla heaks tööd teha. (Solženitsõn 1991:369)

Vargad ei teeninud sõjaväes. Sundida varast kaitsma oma kodumaad oli täiesti mõttetu tegu, sest nende kodumaa oli terve maailm. (Solženitsõn 1991:368)

Vargad ei lugenud lehti. Nende seas oli kindlalt paika pandud, et poliitika on valdkond, mis ei käi tõelise elu juurde. Raamatuid vargad lugesid samuti väga harva. Kuid neile meeldis suuline kirjandus ja see jutustaja, kes suutis neile öö läbi rääkida romaane, oli varaste seas väga hinnatud. Varaste romaanid sisaldasid fantastikat ja kindlasti suurilma elu. Juttudest käisid sageli läbi vikontide, krahvide ja markiiside tiitlid, samuti vargalegendid, eneseülistus ja nende ettekujutused luksuslikust elust. (Solženitsõn 1991:370)

Varaste kommuun, täpsemalt nende maailm, oli omamoodi maailm meie maailma sees ning karmid seadused, mis olid seal sajandeid valitsenud, et see maailm püsiks kindlana, ei sõltunud vähimalgi määral meie „fraeristlikust“ seadusandlusest. Neil oli oma hierarhia, mille järgi vargaid liigitati ja tunnistati koheselt „pahhanideks“ (pealikeks) kui nad tsooni tulid. Pealikkel võis olla tugev intellekt, kuid alati oli neil ka selge arusaam varaste maailmast ning selja taga hulk röövimisi ja tapmisi. Varastel olid omad kohtud „pravilki“, mis toetusid

varaste aukodeksile ja traditsioonidele. Selliste kohtute otsused olid halastamatud ning nende otsused viidi koheselt täide, isegi juhul kui süüdlane polnud parajasti kättesaadav. Hukkamismeetmed, kirjeldab Solženitsõn, olid väga ebatavalised ja julmad: näiteks võisid kõik kordamööda hüpata ülemiselt narilt põrandal lamajale ja niimoodi purustada tema rindkorvi. (Solženitsõn 1991:371).

Sellisenägi vargaid Solženitsõn. Ja vaatamata oma põlglikule suhtumisele varaste suhtes suutis ta välja tuua väga tähtsad subkultuuri elemendid, mis tollajal kehtisid varaste seas: släng, tätoveeringud, käitumisnormid, ideoloogiad, kohtud, seadused ja traditsioonid.

2.8. David Glaseri uurimus

David Glaser on Ameerika Ühendriikide väga tuntud kriminoloog. David Glaseri uurimus on huvitav just selle poolest, et ta ei uurinud mitte ainult elukutselisi vargaid vaid üldistas palju erinevaid varaste subkultuuri uuringute tulemusi. Tema uuringu järgselt on elukutseliste varaste subkultuuri tüüpilised elemendid järgmised (Traat, Markina 2005:23):

- 1) oma normide süsteem, nii öelda „ametimoraal“
  - varas ei “koputa“
  - varas ei varasta varga tagant
- 2) oma keel erisõnavaraga
  - igal varaste grupeeringul on oma erisõnavara
  - sõnavaras võib olla üle 400 erisõna
- 3) oma ideoloogia
  - ideed ja kujutlused
  - mõistete ja ratsionaliseeringute süsteem
- 4) värbamis- ja väljaõppesüsteem
  - õppimine toimub „töö“ käigus
- 5) ühised kohtumispaidad
  - kõrtsid, baarid, jaamad, mahajäetud majad jms
- 6) ametiuhkus
  - peavad olema „allilma“ liidriteks

7) väljanägemine (eristamine)

- teevad endale sageli kindla sümboolikaga tätoveeringu (kassi või roosi kujutis).

Peatükki kokku võttes võib öelda, et David Glaiser, tuginedes oma uuringule, on suutnud väga täpselt välja tuua elukutseliste varaste tähtsamad subkultuuri elemendid, nagu ka töös varasemalt kirjeldatud autorid, seega võib järeldada, et erinevate riikide autorid on varaste subkultuuri elementide suhtes ühel arvamusel.

3. ELUKUTSELISTE VARASTE SUBKULTUURI ELEMENDID

Nii nagu tavainimeste subkultuuridele on iseloomulikud teatud omad elemendid, on ka elukutselistel varastel omad subkultuuri elemendid, mis on iseloomulikud just neile ja mis eristavad neid teistest kurjategijatest. Järgmiselt püüab autor anda sellest lühiülevaadet ning kirjeldada elukutseliste varaste subkultuuri kõige iseloomulikumaid elemente.

3.1. Elukutseliste varaste organisatsioon

Maailm koosneb organisatsioonidest. Organisatsioon ei ole pelgalt grupp inimesi nagu mõnikord arvatakse, vaid midagi enamat.

Organisatsiooni saab defineerida järgmiselt: „Organisatsioon on kindla inimrühma ühiste eesmärkide taotlemiseks moodustatud ja terviklikult korraldatud ühendus“ (Üksvärv 2003:13). Kui proovida defineerida elukutseliste varaste organisatsiooni, siis tuleks midagi samasugust, ainult enne sõna „eesmärke“ tuleks lisada „kuritegelikke“.

Iga inimgruppi organisatsioon koosneb teatud osadest: inimesed, struktuur, tehnoloogia ja eesmärgid. Võib julgelt väita, et elukutseliste varaste organisatsioon vastab kõikidele nendele tunnustele:

- inimesed – ehk antud juhul vargad ise, kes moodustavad omavahel organisatsiooni ning töötavad ühise eesmärgi nimel;
- tehnoloogia – lühidalt öeldes tehnoloogiat iseloomustab see, mida organisatsioon teeb ja kuidas ta seda teeb; varaste organisatsioon tegeleb professionaalse vargusega ning kasutab selleks spetsiaalseid võtteid ja tehnikat, mida arendati aastatega ning anti edasi põlvest põlve;
- struktuur – varastel on oma organisatsioon, milles kehtib range hierarhia, käitumiskoodeks ja tööjaotus; varaste keskel on tavaliselt väga hinnatud inimene, kellel on väga kõrge staatus ja kes on väga kindel ja usaldatav isik, ta tavaliselt juhib organisatsiooni tegevust; varaste vaimusugulus ja usaldusväarsus on väga kõrgel

- tasemel; töö planeeritakse väga hoolikalt ja detailselt läbi; rollide jaotus on samuti väga kõrgel tasemel, igaüks teab täpselt mida, millal ja kuidas ta peab midagi tegema;
- eesmärgid – elukutseliste varaste põhieesmärgiks on raha ja sellest saadavad hüved; loomulikult on olemas ka teised eesmärgid: soov teha kriminaalset karjääri, põnevus, eneseteostus, soov kinni pidada traditsioonidest, adrenaliini vajadus jne.

Seega võib öelda, et varaste organisatsioon on grupp inimesi, kes vastab kindlatele organisatsiooni tunnustele ning tegutseb ühise kriminaalse eesmärgi nimel. Varaste organisatsioon on väga tugeva struktuuriga ning tugeva distsipliiniga, sellest aga allpool.

3.2. Elukutseliste varaste normid

Nagu tuli esile minu poolt eespool kirjeldatud autorite puhul, kehtib elukutseliste varaste seas oma nii öelda käitumiskoodeks, mida täpselt järgitakse ning neid, kes selle vastu eksivad, rangelt karistatakse. Nii Sutherland, Aromaa, Solženitsõn kui ka Glaser on oma uuringutes välja toonud nii erinevaid varaste käitumisnorme kui ka erinevaid karistusi nende rikkumise eest. Kaks kõige tähtsamat ja enim traditsioonidega hoitud normi on:

- varas ei varasta varga tagant;
- varas ei koputa (pealekaebamise keeld).

See, kes eksis nende kahe normi vastu, kaotas automaatselt oma positsiooni varaste kuritegelikus maailmas, vaatamata sellele, kui hea varas ta ka ei oleks. Kõige halvemal juhul inimene lihtsalt tapeti.

3.3. *Filosoofia ja maailmavaade*

Elukutselistel varastel nagu ka kõikidel tavainimestel on olemas oma filosoofia ja maailmavaade, mis on välja kujunenud nende hoiakutest, kriminaalsest tegevusest ning kuuluvusest kindlate reeglitega organisatsiooni:

- elukutseline varas ei tööta, see tähendab, et varas ei tee tavainimese tööd, varastamine ongi tema töö;
- elukutseline varas ei tarbi liigselt alkoholi või narkootikume, eriti töö juures, sest see toob endaga kaasa liigseid riske ning samuti võib nõrgestada tema kainet mõistust ja professionaalseid oskusi;
- elukutseline varas ei tunne mingeid süütundeid seoses ohvri kannatustega. Varas lihtsalt teeb oma tööd;
- elukutseline varas valib ise endale suhtlusringkonna, keda ta usaldab ja kellega suhtleb;
- elukutseline varas ei seo ennast kunagi põhjendamatu riskiga, ta mõtleb alati kaks sammu ette.

Selline on siis lühidalt elukutseliste varaste filosoofia ja maailmavaade. Just sellele tuginedes suudab professionaalne varas pikka aega püsida oma „ameti“ juures vahelejäämata.

3.4. *Võimuhierarhia*

Elukutseliste varaste seas võivad olla omad jaotused rühmadeks, valitsejateks ja alluvateks. Harva on siin tegemist demokraatliku laadi jaotusega.

Venemaa vargasüsteemis oli suhteliselt selgelt kindlaksmääratud võimuhierarhia. Tipus olid nn „seaduslikud vargad“, kellele allus kogu allilm. Vene poolt uurinud autorid märgivad, et „seaduslikele varastele“ kuulus eriline positsioon kuritegelikus maailmas ning nende võim ulatus ka vanglatesse.

E.H. Sutherland (1937: 29-30), 34 kirjeldas võimuhierarhiat järgmiselt: „Liidril on teatavad õigused, näiteks võib ta gruppi liikmeid juurde võtta, neid grupist välja heita, nõuda liikmetelt raha maksmist nn ühiskassasse ning öelda, kuhu minnakse ja millal”.

Ühe võimaliku kurjategijate hierarhia vene kinnipidamisasutustes aastail 1975–1990 on oma magistritöös välja toonud Uno Ilm(1999:25-27). Tema uurimuse kohaselt asusid kõrgeimal astmel nn elukutselised vargad, neile järgnesid *blatnoid*, *delovoid* (ärikad), mängurid, töömehed ehk mužiki ning lõpuks tõrjutud ja nende lähikondlased, näiteks pealekaebajad ehk kitsed, allalastud (seksuaalselt väärkoheldud) ja uimastisõitlased.

3.5. Tätoveering

Tätoveerimiskunst hakkas vanglates levima väga ammu, võibolla oli Solženitsõnil mingil määral õigus kui ta seletas tätoveerimist vangide esteetiliste, eetiliste ja erootiliste vajaduste rahuldamisega, kuid üks asi on kindel, tätoveering oli vanasti (Nõukogude Liidus, hiljem ka Eestis) kurjategija visiitkaart ning selle järgi võiks kurjategija staatust määrata, isegi temast midagi teadmata.

Vene autorite arvates oli seaduslikel varastel kahte tüüpi tätoveeringuid: need mida nad kandsid enne „kroonimist“ ning teised peale seda. Kõige tüüpilisemad olid järgmised tätoveeringud: lendav kotkas krooniga, päike kiirtega kõikides suunates, mängukaardi mastid, mida kujutati risti sees. Need tätoveeringud kandsid endas kindlat informatiivset sõnumit, mille abil võis koheselt määrata kinnipeetava kõrget staatust.

Eesti autoritest on tätoveeringuid kõige enim uurinud Rudolf Haar (1993:40). Tema arvates iseloomustab elukutselisi vargaid kaks tätoveeringut:

- Roos, mille Rudolf Haar määrab varaste lilleks;
- Kassi pea, mida tätoveeritakse põhiliselt käelabale ning see on iseloomulik just professionaalsetele varastele.

Tänapäeval on tätoveering kaotamas oma tähenduse, see tähendab, et sellele ei suhtuta enam nagu mingisse sõnumikandjasse või staatuse määrajasse, pigem nähakse selles kriminaalregistratsioonilist tähtsust ning seost vanglaga. Paljud üritavad kriminaalse sisuga tätoveeringutest lahti saada ümbertätoveerimise teel või laseriga mahavõtmise teel.

3.6. Ühiskassa ehk „Obšak“

Varaste organisatsioon meenutab tohutut ettevõtet suure kapitaliga. Nagu enamikel ettevõtetel on oma kassad, on ka varastel omad kassad, mis kannavad nime „Obšakk“. „Obšakki“ võib määrata nagu varaste ühiskassat ning seda on kahte liiki: vangla ühiskassa ja vabaduse ühiskassa. Varaste ühiskassa toimis selliselt, et iga varas pidi maksma sinna mingi osa oma kriminaalsest tulust ning hiljem, kui tal tekkisid finantsraskused või ta sattus vanglasse, toetati ühiskassast teda ja tema perekonda. Varaste ühiskassa üle oli alati väga tugev kontroll, peeti arvestust kes ja kui palju maksab ühiskassase. „Obšak“ oli püha. Sellesse kuuluvaga ei tohtinud teha mitte ühtegi spekulatiivset tehingut. Ühiskassal oli alati vastutav isik nii vanglas kui ka väljapool, kes jagas seda vastavalt vajadusele.

Vabaduse ühiskassal olid järgmised rollid:

- ametisikute äraostmine;
- „põrandaaluste“ asutuste arendamine;
- „tööks“ vajalikke esemete soetamine (muukimisriistad, arvutid, telefonid jms.);
- elukutseliste varaste perede toetamine.

Vangla ühiskassal olid järgmised rollid:

- vabadusekaotust kandvate liidrite ja nende ümbruskonna majanduslik toetamine;
- kartserisse sattunu toetamine;
- uute liikmete meelitamine varaste grupeeringusse.

Ühesõnaga kasutati „obšaki“ üksnes õigetel eesmärkidel. Tänapäeval on „obšak“ samuti oma võimu minetamas. Ja selleks on palju erinevaid põhjusi: inimesed on muutunud palju

omakasupüüdlikumateks, vänglas on tohutult levinud narkootikumid, seadusandlus on „obšaki“ põhimõtetega vastuolus.

4. UURING

4.1. Valimi iseloomustus ning uuringu eesmärk

Uuringu eesmärgiks oli selgitada tänapäeva elukutseliste varaste subkultuuri. Ülesanneteks oli uurida elukutseliste varaste norme ja väärtusi ning võrrelda neid teoorias käsitletud uurimustega muul maailmas. Välja selgitada tänapäeva varaste subkultuuri norme ja iseärasusi (keelavaid ja piiravaid norme). Samuti tahtsin uurida, millisel määral erineb tänapäevane elukutseliste varaste subkultuur NSV Liidu aegadel eksisteerinud subkultuurist (mis on muutunud, mis jäi samaks). Tulemuseks tahtsin analüüsida saadud andmed ning koostada tänapäeva eesti elukutselise varga pilti, koos kõigi temale iseloomulikele tunnustega.

Info saamiseks elukutseliste varaste subkultuurist, nende tänapäeva eksisteerimisest ning elust – olust eesti vanglates kasutas autor kvalitatiivset uurimismeetodit teostades anonüümseid intervjuusid 12 kinnipeetavaga Tallinna Vanglas. Plaanis oli intervjuuerida 14 kinnipeetavat kuid kaks nendest keeldusid põhjusi seletamata.

Intervjuueritavad olid mõlemast rahvusest nii eestlased kui ka venelased. Kokku oli 12 kinnipeetavat, neist 4 eestlast ja 8 vene rahvuse esindajat vanuses 31 kuni 58 aastat. Kõikide intervjuueritavate varastamisstaaž pidi olema mitte vähem kui 5 aastat, olgu siinkohal öeldud, et kõige väiksema varastamisstaažiga kinnipeetav tegeles varastamisega juba 11 aastat ning kõige pikema varastamisstaažiga intervjuueritav varastas juba 40 aastat. Kui rääkida intervjuueritavate haridusest siis ainult kahel oli keskeri haridus, ühel intervjuueritaval põhiharidus ning ülejäänutel lõpetamata põhiharidus 5-7 klassi. Samuti väga huvitavaks faktiks võib pidada seda, et 12-st kinnipeetavast 11 kasvasid üles lastekodudes ning ainult üks intervjuueritav oma perekonnas, kuid nagu ta ise iseloomustas „*vanemateks olid nad mulle ainult paberite järgi, kasvasin ikka tänaval*“. 12-st kinnipeetavast olid 8 nii öelda puhtad vargad ning 4 olid sellised, kellel esines KarS § 199 kõrval ka muid paragrahve: avalikke vargusi, röövimisi jms. 12-st intervjuueritavast 3 kandsid karistusi ka NSV Liidu kinnipidamisasutustes, seega nende intervjuusid oli eriti huvitav kuulata, kuna viimased suutsid mitte ainult anda informatsiooni tänapäeva elukutselistest varastest vaid ka võrrelda

neid NSV Liidus eksisteerinud elukutseliste varastega. Oma intervjuueeritavaid tähistan ma tekstis tähtedega A-st L-ni, kuna enamus neist ei soovinud oma tegeliku nime avaldamist.

Loomulikult tuleb intervjuueeritavate vastustesse suhtuda kriitiliselt, kuna vaieldamatult esineb nende vastustes mõningaid ilustusi või ebatäpsusi, mis võivad olla tingitud soovist ennast paremas valguses näidata ja samuti olla seotud nõrgenenud mälu või sooviga jätta midagi rääkimata. Kuid vaadates läbi kõikide intervjuueeritavate vastuseid võib järeldada, et päris paljudes, kui mitte öelda enamikus vastustes, on elukutselised vargad siiski üksmeelsed ja nende seisukohad on usaldusväärsed..

4.2. Elukutseliseks vargaks kujunemine

Küsimusele, kellel on õigus nimetada ennast elukutseliseks vargaks, oskasid intervjuueeritavad välja tuua väga erinevaid definitsioone. Autor peab mainima, et paljude intervjuueeritavate vastused langesid suures osas kokku paljude kriminoloogide (näiteks K.Aromaa, E. Sutherlandi) ja ka teiste kriminoloogide poolt esitatud elukutselise varga tunnusoontega:

- „*Elukutseline varas on see, kes tegeleb sellega pidevalt ja elab sellest, see on tema töö*“ (E);
  - „*Elukutseline varas teeb oma töö puhtalt, neid püütakse aastaid*“ (K);
  - „*See, kes teenib endale elatist ainult varastamisega*“ (L);
- üks intervjuueeritav pakkus eriti huvitavad definitsiooni –
- „*Kui talle on vaja seda õigust, nad ei reklaami seda, nad elavad sellest*“ (J).

Kui aga näiteks võrrelda tänapäeva elukutselist varast ja NSV Liidu elukutselist varast, siis suutsid just need kinnipeetavad, kes on varasemalt kandnud karistust NSV Liidu kinnipidamisasutustes, välja tuua 2 põhilist erinevust. Need 2 erinevust on perekonna loomiskeeld, ning legaalse töökoha olemasolu keeld:

- „*Tänapäeval omab elukutseline varas legaalselt tööd ja perekonda, see on maskeerimiseks*“ (L);
- „*Tänapäeva elukutseline varas peab vältima liigset tähelepanu, seega on tal tavaliselt legaalne töökoht ja perekond*“ (B);

- „Tänapäeva elukutseline varas on korralik perekonnainimene, kelle töökohaks võib olla mõne autoparkla valvur, see on maskeerimiseks“ (A).

Sellest võib järeldada, et võrreldes NSV Liidu aegadega üritavad tänapäeva elukutselised vargad ennast rohkem maskeerida ning liigest tähelepanust kõrvale hoida. Samuti võib järeldada, et sellistest normidest, nagu näiteks perekonna loomiskeeld ja töökeeld, loobuti täielikult.

Nagu juba varem oli täheldatud, peaaegu kõik intervjuueeritavad kasvasid üles lastekodudes. Suureks saades tööd ei viitsitud teha, kuna polnud lihtsalt sellega harjunud, lisaks palk, mis maksti ausa töö eest, oli varaste arvates naeruväärselt väike. Sellest tulenevalt paljud nende vastused olid sarnased. Näiteks küsimusele, kuidas nad said aru, et nendest võib saada elukutseline varas, vastati küllaltki sarnaselt.

- „ Kaotasin vanemaid, elasin lastekodus, selleks, et osta riideid pidin hakkama varastama tänavatel. Võib-olla vedas, võib-olla olin natuke oskuslikum kui teised, et kuni 18 aastani ei jäänud vahele, hakkas meeldima ja sain aru, et sellise teega, kui arendan ennast, võin teenida endale kõike“ (L);
- „ Alustasin varastamist 7 aastaselt, alguses jäin vahele, kuid hiljem tulid kogemused ja ühel hetkel ma sain aru, et oskan varastada paremini kui teised. Tekkis julgus ning soov ennast arendada“ (C);
- „ Mina varastan kogu oma elu, ning ühel hetkel hakkas see tooma väga head kasumit, siis mõtlesin, miks ma pean töötama, kui varastamisega võin teenida palju rohkem“ (F).

Analüüsides neid vastuseid, võib jõuda väga lihtsale järeldusele: elukutselise varga karjäär saab alguse üldreeglina lapsepõlvest ning eripäraste kogemuste omandamisega, samuti enese arendamisega saab ühel hetkel tavalisest noorest tänavahuligaanist tõeline professionaal, kelle huvid orienteeruvad ümber korterite, autode, metsavarguste ja muu taolise suunas.

4.3. Elukutseliste varaste organisatsioon ja hierarhia

Viies läbi antud uuringu jõudis autor järeldusele, et tänapäeva elukutselised vargad tegutsevad kindlates organiseeritud varaste gruppides, kus valitseb kindel hierarhia ja tööjaotus. Intervjueeritavate vastused sellel teemal olid väga kindlad ja põhjendatud.

- „Varastatakse grupis, kuna tänapäeval on iga varas oma ala proff ja kõikide oskusi on vaja“ (H);
- „Tänapäeval varastatakse grupis, sest üks pole võimalik“ (L);
- „Tänapäeval on keerulised lukud ning signalisatsioonid, üks ei saa lihtsalt hakkama“ (F).

Kui näiteks NSV Liidu elukutseline varas võis olla universaal, siis tänapäeval on see praktiliselt võimatu, seoses ühiskonna pidurdamatu progressiga ning erinevate uudsete vara kaitsmise võimaluste tekkimisega. Olid ka sellised vargad, kes pidid oma intervjuus tunnistama, et varem töötasid nad üksinda, kuid alates Eesti taasiseseisvumisest hakkasid töötama grupis.

Tänapäeva elukutseliste varaste organisatsioonides kehtib väga range hierarhia, kus tavaliselt üks liikmetest on grupi aju ja koordineerija ehk teisisõnu liider. See isik on tavaliselt erru läinud varas, kellel on säilinud väga head sidemed kriminaalses maailmas. Koordineerija tegeleb tavaliselt uute objektide otsimisega, plaani väljatöötamisega ning kogu tegevuse peensusteni läbimõtle misega. Selleks, et saada liidriks, ei pea ise kordagi vargil käima, piisab kui organiseerid tulusa varguse ja oskad saadut kasvatada. Liider ei pidanud olema isegi kordagi vanglas istunud. Elukutseliste varaste sõnul on selleks spetsiaalsed inimesed „Gruzilõ“. Organisatsiooni liider on nii öelda „meeskonna treener, kes ise ei mängi vaid juhendab meeskonda“ (G), kuid töö autor, olles ise tihedalt spordiga seotud, uurides elukutseliste varaste organisatsiooni hierarhiat edasi, ei saanud siiski selle väitega nõustuda. Hierarhia redelit mööda allpool grupijuhist järgmisel astmel asub inimene, kes on tema niiöelda ainus usaldatav isik grupeeringus:

- „See on aastatega kontrollitud isik, keda usaldan nagu iseennast“ (L);
- „nagu brigadir tehases“ (B);

Selle nõ „brigadiri“ ülesandeks on otsida sobivaid inimesi eesseisvaks tööks ning jaotada nende vahel ära rollid.

- „Rollid paneb paika gruppi liidrist allpool paiknev isik, rolli nimetus vastab varga oskustele“ (H);
- „Rollid jaotab brigadir, igaiüks tegeleb sellega, mida kõige paremini oskab“ (K);
- „Igaühel on oma trump“ (E);

Kui tulla tagasi selle spordi teema juurde, siis võiks määrata „brigadiri“ abitreeneriks, kes on nagu vahelüli treeneri ja mängijate vahel.

Grupi liikmete arv ei ole kindlalt paika pandud, pigem see sõltub töö iseloomust:

- „Korteri varguse puhul tavaliselt 4-5 inimest“ (J);
- „Tavaliselt töötasime 3-4 liikmelises grupis“ (D);
- „Autovaraste puhul võib olla 10-15 liiget“ (L).

Järgmiselt püüan aga selgitada, miks autor ei olnud nõus väitega, mida pakkus intervjueeritav (G). Hierarhia redeli kõige madalamal positsioonil paiknevad need elukutselised vargad, kes oskavad vaid teiste poolt väljatöötanud plaane tehniliselt teostada, see tähendab, et neil on vaid praktilised oskused, kuid ei ole piisavalt intellektuaalseid võimeid. Kusjuures minu intervjueeritavatest päris mitmed väitsid, et nemad ongi just seda sorti inimesed. Nimelt intervjueeritav (D) väitis, et tema on nii palju erinevaid tüüpe lukke uurinud, et ta võib ainult visates lukule pilgu peale kujutada selle skeemi oma peas ning kohe välja pakkuda, kuidas just seda lukku kõige paremini ja kiiremini avada. Kaks intervjueeritavat olid signalisatsioonide tundjad, nimelt (E) ja (C) olid mõlemad töötanud oma tuttavate juures signalisatsioone paigaldavas firmas ning sealt saanud endale vajalikud oskused. Intervjueeritav (H) oli näiteks seifide meister ning tema oli selle üle väga uhke, kuna nagu tema väitis „selliseid on väga vähe, nad on väga hinnatud varaste kriminaalses maailmas, nende järgi on alati suur nõudlus“. Ühesõnaga kõik need täideviijad olid väga professionaalsed ja grupeeringus väga hinnatud, kuid kuna nende „töö“ sisaldas endas kõige suuremat riski - vahelejäämist, siis oma gruppi juhust nad üldjuhul ei teadnud mitte midagi. Sellest võib järeldada, et tänapäeva elukutseliste varaste grupeeringud on nii hästi ja oskuslikult organiseeritud, et grupi sisene süsteem toimib peaaegu automaatselt ja suhted on väga usalduslikud. Toimub väga ladus koostöö ja isegi kui keegi gruppi liikmetest vahele jääb, ei hakka hakka grupi juht selle eest mingit vastutust kandma. Seega spordiga see situatsioon võrdlev ei ole, kuna spordis võidab alati meeskond ja kaotab treener, varaste grupis on aga vastupidi.

Kui võrrelda käesolevat elukutseliste varaste uuringut USA kriminoloogide uuringutega ja vene autorite uuringutega, siis võib väita, et põhimõttelises elukutseliste varaste subkultuuri alustes muutusi ei ole toimunud. Varaste grupid on hästi organiseeritud, nendes kehtib väga selge ja range hierarhia ning konkreetne tööjaotus, kus igaüks teab mida ta peab tegema.

4.4. Elukutseliste varaste eritunnused, sh riietus ja käitumine

Elukutseliste varaste eritunnus, mis on võrreldes NSV Liidu aegade ja Eesti 90-ndate algusega, kaotanud elukutseliste varaste maailmas igasuguse tähenduse on tätoveering. Kui varem võis tätoveeringust rääkida nagu varga visiitkaardist, siis tänapäeval nähakse selles pigem märki, mis seostab isikut tema vangla minevikuga. Vargad seletasid tätoveeringu tähenduse kadumist selliselt, et ühed ja samad tätoveeringud võisid kanda erinevates regioonides ning erinevates vanglates absoluutselt erinevat tähendust ning seoses sellega juhtusid pidevalt probleemid. Lisaks sellele on tänapäeval väga moes tätoveerimissalongid, kelle teenuseid kinnipeetavad meeleldi kasutavad näiteks selleks, et teha ümber vägisi temale kantud tätoveeringud või lihtsalt teha kriminaalsest tätoveeringust tavaline. Mõned isegi väitsid, et nendel, kellel oli suur soov tätoveeringust lahti saada tegid seda laseri abil, kuigi see ei ole väga levinud kuna protseduur on väga kallis. Samuti viitasid kinnipeetavad sellele, et kuna vanasti ei olnud tätoveerimine nii moes, siis tätoveeriti põhiliselt vanglas ning see oli eritunnus, kuid täna, kui see on täiesti legaalne, tätoveerivad väga paljud ja tätoveeringud on väga erinevad.

Elukutseliste varaste riietuse ja käitumise uuringu tulemused olid ootuspärased ning siin juures tahaks eriti esile tõsta seda, et nendele küsimustele vastati pikemalt mõtlemata ja kiiresti.

- „*Riietus oli väga tagasihoidlik, ei tohtinud välja paista hallist massist*“ (J);
- „*Elukutselise varga riietus oli alati tagasihoidlik ja märkamatu*“ (L);
- „*Riietus tagasihoidlik, ei tohi silma paista*“ (E);
- „*Oskus mitte silma paista ongi varga professionaalsus*“ (I);

- „*Tumedad toonid, silma ei tohi paista*“ (C).

Seejuures intervjueeritavad väitsid, et tagasihoidliku riietuse reegel kehtib mitte ainult vabaduses vaid ka vanglas.

Käitumise suhtes avaldati samuti üksmeelt:

- „*Rahulik, väldib konflikte, põhijoon on tagasihoidlikus*“ (J);
- „*Nad on tagasihoidlikumad ja targemad*“ (L);
- „*Rohkem viisakad, kultuursed, ettevaatlikud ja targad. Mõtlevad, mida räägivad*“ (A);
- „*Tagasihoidlik ja tark. Professionaal kunagi ei hakka uhkustama teiste eest oma tegudega*“ (C);
- „*Elukutselisi vargaid austatakse, kuna nendel on ajud*“ (K).

Kui võrrelda antud peatüki tulemusi välismaa autorite uuringutega, siis loomulikult kõige suuremaks muutuseks, võrreldes näiteks Venemaa autorite uuringutega, võib pidada tätoveeringute tähtsuse kadumist. Järeldus: tätoveering nagu eritunnus ei eksisteeri tänapäeval elukutseliste varaste seas enam üldse. Mis puutub käitumisse ja riietusstiili, siis töö autori uuringu tulemused on sarnased USA kriminoloogide tulemustega. Elukutseliste varaste käitumine on rahulik ja läbimõeldud. Elukutseline varas on tagasihoidlik ja tark. USA kriminoloog David Glaiser on rõhutanud just seda.

Riietus on samuti tagasihoidlik ning mitte silma paistev, varas peab oskama sulanduda halli massiga. Sellega ta väldib liigset tähelepanu ja just sellele rõhutas USA kriminoloog E.H.Sutherland.

4.5. Värbamissüsteem ja väljaõppe

Viies läbi käesolevat uuringut ning analüüsid intervjueeritavate vastuseid selgus, et olulisem osa värbamisprotsessist toimub vanglas.

- „*Värbamine toimub vanglas*“ (B);
- „*Värbamine toimub vanglas, kus valitakse hoolikalt sobivaid kandidaate*“ (A);
- „*Kõik saab alguse tsoonist*“ (I);
- „*Kõige parem on värvata tsoonis*“ (J);

- „Tsoonis, siin me oleme 24 tundi koos, me õpime tundma üksteist, ma tean millega iga inimene hingab“ (L);
- „Värbamine toimub vanglas, valitakse kindlatest oskustest lähtudes“ (E);
- „Värbamine toimub vanglas, kus pikka aega jälgitakse ja õpitakse üksteist tundma“ (K).

Intervjuueeritavad viitasid sellele, et vanglas on suured rahvamassid koos ning alati saab valida endale sobivate oskuste ja kriminaalsete hoiakutega inimest. Vanglas on tavaliselt palju aega ning seetõttu „kõik kõige targem ja geniaalsem sünnib vanglas“ (L). Vanglas üritavad elukutselised vargad alati hoida koos, sest neil on alati millest rääkida. Vahetatakse omavahel teadmisi, pidevalt lihvitakse ja täiendatakse oma professionaalseid oskusi. Tihti mõeldakse välja midagi hoopis uut, originaalset ja efektiivset.

Mõned kinnipeetavad siiski arvasid, et värbamine võib toimuda ka vabaduses, kuid nende sõnade järgi on see tavaliselt üksiktöö. Kui näiteks oma gruppi liikmed ei ole võimelised ise hakkama saama, võidakse üheks korra kutsuda professionaal mujalt, näiteks teisest linnast või isegi teisest riigist, kes teeb teatud tasu eest oma töö ära ning seejärel minnakse uuesti laiali. Selliselt, nagu seletasid intervjuueeritavad, toimub tänapäeva erinevate elukutseliste grupeeringute omavaheline koostöö ja informatsiooni vahetus. Omavaheline koostöö võib toimuda veel selliselt, et võidakse kutsuda teist gruppi endale külla, nii öelda „gastroleerima“, seejuures antakse neile põhjalik informatsioon varastamisobjekti kohta, nii öelda „navodka“. Sellise töö eest võtab külla kutsuv muidugi tasu - teatud protsenti saagist. Külla sõitnud grupeering sooritab varguse ära, maksab protsendi ära ning seejärel minnakse taas laiali. Selline situatsioon esineb tavaliselt siis, kui infot omav grupeering arvab, et ei saa asjaga hakkama ja tunneb, et teda võidakse jälgida või kui hing ei luba seda (see, kellelt varastatakse, on liiga hea tuttav).

Väljaõppe küsimuses olid kinnipeetavate vastused samuti väga huvitavad ning üksmeelsed:

- „Profid treenivad ennast ise“ (L);
- „Igaüks treenib ennast ise“ (G);
- „Igaüks täiendab ennast ise ja oma oskustest teistele ei räägi“ (E);
- „Proff on ise oma õpetaja“ (F);
- „Sellepärast ta ongi proff, et oskab teha midagi teistest paremini“ (H);
- „Trenn on iga proffi enda teha“ (A).

Kuigi intervjueeritavate vastused väljendasid ühist arvamust, et väljaõpet ei toimu ja igauks on ise endale õpetaja, ei saa töö autor sellega täielikult nõustuda, pigem oma praegusel professionaalsel tasemel intervjueeritavad enam ei õpi teistelt ametikaaslastelt, kuid varem, olles noored, kindlasti õppisid. Väljaõppe küsimuses on tulemused võrreldes välismaa autorite uuringutega sarnased. USA kriminoloog David Glaiseri uuringu kohaselt toimub elukutseliste varaste väljaõpe „töö käigus“. Kuigi autori poolt läbiviidud uuringust otseselt sama ei selgunud, on autoril siiski alust olla veendunud, et väljaõpe toimub nii töö käigus kui ka teisi järgi tehes, kuna ühtegi protsessi maailmas ei ole võimalik õppida täiesti iseseisvalt. Seega on uuringu tulemused sarnased.

Sellest, kuidas toimus kurjategijate väljaõppe NSV Liidu kinnipidamisasutustes, suutsid jällegi väga ilmekalt rääkida need kolm kinnipeetavad, kes olid varem kandnud karistust NSV Liidu kinnipidamisasutustes.

- „Noori õpetas tavaliselt see, kes on kauem istunud ja kellel olid suuremad kogemused“ (A);
- „Väljaõppega tegeles tavaliselt erru läinud varas“ (B);
- „Vanem tegija, kellel oli autoritee ning suur oskuste pagas“ (L).

Venemaa autorite töödes nimetati vanglat „akadeemiaks“ (vaata lk.11), kus toimub pidev noorte kurjategijate väljaõpe ja seda fakti suutsid NSV Liidu kinnipidamisasutustes karistust kandnud intervjueeritavad suurepäraselt kinnitada. Ja kui võrrelda tänapäeva elukutseliste varaste väljaõppe süsteemi NSV Liidus kehtinud süsteemiga, siis tuginedes autori uuringu tulemustele võib järeldada, et selles valdkonnas ei ole toimunud kardinaalseid muutusi. Tänapäeva eesti elukutseline varas on omandanud oma oskused kas töö käigus või õppides teistelt. Jõudes aga teatud tasemele muutub tänapäeva elukutseline varas palju intelligentsemaks ning on võimeline ise oma oskusi täiendama, arendama.

4.6. Elukutseliste varaste positsioon teiste kurjategijate seas

Viies läbi antud uuringu ning olles eelnevalt tutvunud erinevate riikide autorite arvamustega, on antud töö autor väga kindlal arvamusel elukutseliste varaste positsioonist kuritegelikus maailmas. Nii Venemaa kui ka USA autorid hindasid elukutseliste varaste positsiooni väga kõrgeks, Venemaal nimetati viimaseid lausa kuritegeliku maailma eliidiks. Viies läbi oma uuringu ning analüüsid saadud informatsiooni, jõudis töö autor väga huvitava järelduseni elukutseliste varaste tänapäeva positsioonist Eestis. Sellest aga allpool.

Kõik intervjuueeritavad olid absoluutselt ühel arvamusel, et tänapäeva elukutselisi vargaid austatakse, kuid mitte enam nende eriliste oskuste ja nutikuse pärast, vaid ainult juhul, kui neil on raha ja tutvusi. Üleüldse nimetati põhilisteks tunnusteks, mis tänapäeval määravad autoriteedi, raha ja kriminaalseid ning mittekriminaalseid tutvusi.

- „Tänapäeval ei ole mingit vahet, on sul raha - oled kõva mees, on sul tutvusi - oled autoriteet, kui pole midagi - siis ei ole sa keegi. Varem oli elukutseline varas kõrgeim eliit“ (L);
- „Kui on tutvusi ja raha, siis on kõrgel positsioonil, kui ei ole seda, siis ei ole ta keegi“ (J);
- „Varem olid väga kõrgel, tänapäeval austatakse neid, kellel on raha“ (F);
- „Kui varem peeti autoriteetideks elukutselisi vargaid, siis tänapäeval on autoriteetid narkoparunid, sest nendel on raha ja tutvused“ (H);
- „Elukutseline varas asub väga kõrgel positsioonil, kuid meie vanglaid see ei puuduta, meil võib iga rikas narkomaan ennast autoriteedina tunda“ (B);
- „Tänapäeval ei loe, kes sa oled ja mille eest istud, tänapäeval loevad raha ja sidemed“ (I).

Võttes lühidalt kokku, uuringuga saadud informatsiooni, võib jõuda järeldusele, et tänapäeva eesti elukutseliste varaste positsioon kuritegelikus maailmas on mõnevõrra erinev näiteks Venemaa autorite või USA autorite uuringutes pakutud positsioonist. See ei tähenda, et tänapäeva elukutseline varas ei või olla autoriteet. Ta võib, aga ainult juhul, kui tal on raha ja tutvusi. Kui aga seda ei ole või varas lihtsalt ei taha sellest kõigile rääkida ja hoiab madalamat profiili, siis ei ole ta teiste silmis mitte keegi. Loomulikult sõltub positsioon ka sellest, kui tugev isiksus sa oled ning kuidas käitud. Arvestades fakti, et antud töös ülalpool kirjeldatud elukutseliste varaste käitumisstiili uuringust selgus, et elukutselised vargad on tänapäeval

väga tagasihoidlikud ja üritavad hoida madalamat profiili, võib järeldada, et nende tänapäeva positsioon erineb NSV Liidu ajal kehtinud positsioonist radikaalselt. Kõige suurem erinevus autori arvates seisneb just selles, et kuigi vanasti oli raha ning tutvused kindlasti tähtsad, peeti siiski rahast olulisemaks inimese enda oskusi ning paragrahvi, mille alusel teda on karistatud. Nii E.Sutherland kui ka erinevad vene autorid toovad pidevalt esile elukutseliste varaste erinevaid oskusi ning kogemusi ja nende arvates just see ongi põhiline, mis määrab elukutseliste varaste autoriteedi. Tänapäeval on aga inimesed muutunud palju materialistlikumaks ja inimest hinnatakse eelkõige pangaarve suuruse järgi, mitte oskuste, kogemuste või vanglas veedetud aastate järgi.

4.7. Elukutseliste varaste normid ja karistused normide rikkumise eest

Uurides tänapäeva elukutseliste varaste norme selgus, et kõige tähtsamad varaste normid, mida töö autor on eelpool teoreetilises osas kirjeldanud, kehtivad tänapäevalgi ning nendest normidest peetakse kõikjal ja rangelt kinni. Nii nagu on kirjeldanud E.Sutherland, K.Aromaa, kui ka paljud Venemaa autorid oma uuringutes, on olemas kaks põhilist normi, millest peab iga ennast lugupidav elukutseline varas kinni pidama: keelatud on pealekaebamine ja varastamine omade tagant. Autori poolt läbiviidud uuring kinnitas, et antud norme peetakse siiani kõige tähtsamateks varaste kuritegelikus maailmas ning karistused nende rikkumise eest on karmid.

- „Teiste ülesandmine on rangelt keelatud“ (C);
- „Elukutseline varas ei tohi varastada varga tagant ega kaevata kedagi politseisse“ (J);
- „Hoia silmad ja kõrvad lahti, aga suu kinni“ (G);
- „Ei tohi üles anda oma kambakaaslasi, samuti varastada omade tagant“ (K);
- „Keelatud on koputamine ning varastamine varga tagant“ (E);
- „Ei tohi muutuda koputajak, s samuti varastada omade tagant“ (L);
- „Koostöö „mentidega“ on keelatud, samuti omade petmine“ (B).

Elukutseliste varaste sõnade järgi karistatakse väga karmilt isikuid, kes eksisid nende kahe käitumishinnangu vastu. Kõige lihtsamaks karistuseks pakuti välja seda, et vargale pannakse hagi peale, see tähendab, et temalt võetakse kogu tema materiaalne varandus ära, lisaks määratakse

kindel summa ja kindel aeg, mille jooksul ta peab selle summa tasuma. Võidakse lihtsalt läbi peksta, kasutades selleks erinevaid vahendeid (pesapallikurikaid, kasteete jne). Kõige raskemaks karistuseks pakuti välja surma. Loomulikult kaasnes karistustega ka väljaheitmine varaste grupeeriingust ning automaatne langemine varaste silmis kõige madalamasse kuritegelikku kihti. Kui surmaga lõppevaid situatsioone intervjueritavad ei tahtnud kirjeldada, siis teistest karistustest räägiti meelsasti. Nimelt üks kinnipeetav kirjeldas, kuidas tema grupeeriingu kaks liiget üritasid osa vargusest saadud tulu varjata ning esialgu see neil ka õnnestus. Hiljem, kui sellest teada saadi, peksti omadelt varastajaid pesapallikurikatega läbi ning süüdlased pidid tagastama varjatud summa kolmekordselt.

Lisaks nendele kahele normile, mida on kategooriliselt keelatud rikkuda, pakuti ka teisi väga huvitavaid tänapäeva elukutseliste varaste subkultuurile iseloomulike norme:

- „*Elukutseline varas ei tohi varastada vaestelt või üksikemaedelt*“ (E);
- „*Elukutseline varas ei tohi varastada raha, mis on mõeldud lastele või vanuritele*“ (J);
- „*Elukutselised vargad ei tohi vägistada ega tappa*“ (F);
- „*Elukutseline varas ei tohi tarbida suurtes kogustes narkootikume ega alkoholi*“ (I).

Kui esimese kolme normi kirjeldust võib leida nii E.Suherlandi uuringus kui ka erinevate vene autorite uuringus, siis viimane norm - alkoholi keeld, esineb keelatud nimekirjas ainult E.Sutherlandi uuringus, nii vene autorid ja eriti soome kriminoloog K.Aromaa kirjeldavad alkoholi ja narkootikume aineteks, mis on elukutseliste varaste igapäevaseks tarbimise objektiks ja nende elu lahutamatuks osaks. K. Aromaa intervjueritavad väitsid sageli, et võisid isegi vargile minna purjus peaga, samas selline käitumine eesti elukutseliste varastele iseloomulik ei ole. Intervjueritavad toonitasid, et alkohol ja narkootikumid on üldjuhul keelatud, näiteks töö ettevalmistumisel või töö ajal, kuid lõõgastamiseks või mingi sündmuse tähistamiseks tehakse üldjuhul erand.

Kui aga võrrelda tänapäeva olukorda just normide ja karistuste poolest NSV Liidus kehtinud normide ja karistustega, siis võib julgelt väita, et põhimõttelisi muutusi ei ole toimunud, üldtunnustatud elukutseliste varaste normidest peetakse rangelt kinni ja eksijaid karistatakse karmilt.

4.8. Elukutseliste varaste väärtused

Kuigi see küsimus on vast üks kõige olulisematest elukutseliste varaste subkultuuris, ei tahaks töö autor sellel kauaks pidama jääda, kuna intervjuudest saadud vastused olid äärmiselt üksmeelsed ning ettearvatavad. Kõik intervjuueeritavad nimetasid põhiliseks väärtuseks raha ning sellest tulenevaid hüvesid. Ja see on ka arusaadav: vastavalt intervjuudele peaaegu kõik intervjuueeritavad kasvasid üles lastekodudes, nendel polnud lapsepõlvest saati mitte midagi, sellest ka soov nüüd külluses elada. Rahale nagu põhiväärtusele rõhutasid oma töödes nii Sutherland, Aromaa, Glaiser kui ka erinevad vene elukutseliste varaste väärtusi uurinud kriminoloogid, seega võib järeldada, et põhiväärtuste suhtes on arvamused ühtsed. Samuti väitsid intervjuueeritavad nagu ühest suust, et tänapäeva elukutseline varas on orienteeritud kindlatele hinnalistele esemetele.

- „*Proff on orienteerinud kindlatele hinnalistele esemetele nagu kuld või raha*“ (E);
- „*Varastatakse ainult seal, kus saadakse head kasumit, väikeste asjade peale ei ronita*“ (L);
- „*Tavaliselt võetakse ainult raha*“ (J);
- „*Minnakse sinna, kus teatakse, et on midagi väärtuslikku*“ (G);
- „*Varastatakse kalleid asju, juveele, kulda, loomulikult ka raha*“ (F);
- „*Raha ja juveelid on põhilised asjad*“ (D);
- „*Varastatakse väärtuslikud esemed, raha, juveelid, maalid, erinevaid kollektioone*“ (A);
- „*Varastatakse suure hinnalise väärtusega esemeid, nii oli varem ja on ka praegu*“ (B).

Kui näiteks võrrelda antud informatsiooni USA kriminoloogide uuringutega, siis vast kõige rohkem on sellele viidanud E.Sutherland, kes korduvalt mainis oma raamatus „The Professional Thief“, et elukutselised vargad on orienteerunud konkreetsetele hinnalistele esemetele.

Küsimusele, kas vargusega teenitud rahaga on suudetud rikkaks saada, vastati, et ainult sellest nad elavadki. Intervjuueeritav (L) väitis, et suutis varastatud raha abil osta endale firma ning nüüd on ta selle omanik. Intervjuueeritav (I) kirjeldas, et kui ta eelmine kord vanglast vabanes ei olnud tal mitte midagi, 2,5 aastaga on ta suutnud endale soetada korraliku elamise ja auto.

Kui võrrelda autori uuringu tulemusi NSV Liidu ajal kehtinud normidega, siis võib järeldada, et mingeid muutusi elukutseliste varaste väärtustes ei ole toimunud, raha on alati olnud varaste põhiväärtuseks. Läbi aegade on elukutseliste varaste põhiline soov elada lahedat ja rikkalikku elu. Kuid tänapäeval on muutunud raha raiskamisviisid. Kui näiteks nõukogude ajal raisati raha laialt riiete, naiste, restoranide ja taksode peale, siis tänapäeval kasutavad elukutselised vargad demokraatliku riigi võimalusi ning üritavad raha ka investeerida.

4.9. Varastamise objekt, realiseerimine ja kasu jagamine

Autori poolt valitud intervjueeritavad pakkusid kaks varianti, kuidas tänapäeval valitakse varastamisobjekte:

- „Tavaliselt tegutsetakse „Navodka“ peale“ (I); (Navodka – vihje)
- „Kõige levinum variant on „Navodka“, kuid võidakse varastada ka tellimuse peale“ (D);
- „Professionaalid tegutsevad tellimuse peale, et pärast ei oleks probleeme realiseerimisega“ (L);
- „Tavaliselt „Navodka“ peal, autovarguse puhul kindlasti tellimuse peal“ (K);
- „Igal grupil on olemas üks või mitu head informaatorit, seega tegutsetakse „navodka“ peal (J);
- „Teiste informatsiooni pealt“ (H).

Intervjueeritavad rõhutasid, et varastatava kauba määrab nõudlus, varastamise meetodi leiab alati.

Peale neid kahte tähtsamat varianti, pakkusid intervjueeritavad näiteks lehekuulutusi, kust loetakse, mida keegi soovib osta ja kas asjade müümisel liigub palju raha. Üks intervjueeritav kirjeldas eriti huvitavat varastamisobjekti valimise meetodit: nimelt istudes vanglas vaatas ta iga laupäeva hommik TV3 programmi, mis kirjeldab ilusaid maju ning näitab samuti elamu asukohta, sisustust jms. Kinnipeetav pani kõik hoolega kirja ning tulevikus kavatses neid andmeid kasutada.

Peale seda, kui on saadud vajalik informatsioon või tellimus, algab väga põhjalik ja peen ettevalmistus. Ettevalmistuseks kuluva aja pikkus sõltub vargusobjektist endast, aga üldjuhul eriti ei kiirustata. Üks intervjueeritav kirjeldas juhtumit, kus eriti suure kasumiga vargust planeeriti koguni aasta. Uuritakse, milline on varguse objekti valve ja signalisatsioon, samuti mis tüüpi lukkudega on tegemist ning kas ja kuidas liiguvad inimesed. Tavaliselt tegeleb planeerimisega grupi juht, kes hiljem edastab kogu tööks vajaliku info oma usaldusisikule ning viimane seejärel jagab selle info edasi täideviijatele. Toimub rollide jagamine ning eelnevalt lepitakse kokku ka igaühe protsent kogu saadud kasumist. Tavaliselt toimub jagamine vastavalt staatusele, ehk siis gruppijuht saab kõige rohkem ja täideviijad kõige vähem, kuid alati see ei pruugi nii olla, kasu võidakse jagada ka kõikide vahel võrdselt.

Eriti põhjalikku ja hoolikat ettevalmistust vargusteks tõi oma uuringutes teistest enam esile USA kriminoloog E.Sutherland. Kuid näiteks K.Aromaa uuringu tulemustega lähevad antud töö uuringu tulemused vastuollu, kuna Aromaa intervjueeritavad sageli viitasid spontaansetele ja ettevalmistamata varguse toimepanemisele.

Varastatud kauba realiseerimisega tegeleb tavaliselt grupi juht, loomulikult tema isiklikult seda ei müü, tal on olemas üks või mitu konkreetset klienti, kelle kaudu kaupa realiseeritakse. Võib olla isegi nii, et iga kauba liigi jaoks on oma kokkuostja. Intervjueeritavad väitsid, et realiseerimine on äärmiselt tähtis faktor, sest kui vargaid ei tabata kuriteo paigal, aga hiljem ükskõik mis asjaoludel avastatakse varastatud esemed ning hakatakse uurima asjade päritolu, võidakse samm sammult liikudes jõuda lõpus ka nendeni ehk täideviijateni, varasteni. Mõned intervjueeritavad avaldasid arvamust, et kõige suurem viga, mida elukutseline varas võib realiseerimise juures teha, on muutuda ahneks ja üritada ise kõike maha müües teenida maksimaalset kasu. Tavaliselt selliselt käitudes jäädakse kõige tihedamini politseile vahele, sest kokkuostjat kasutades on varas rohkem kaitstud.

Kui võrrelda antud olukorda NSV Liidus kehtinud olukorraga, siis võib järeldada, et muutusi ei ole toimunud, varguse põhjalik ettevalmistus oli ja on ka nüüd elukutselise varga jaoks prioriteet number üks. Vargad tegutsevad järgides häid eesti vanasõnu „parem karta kui kahetseda“, „seitse korda mõõda, üks kord lõika“.

4.10. Ühiskassa ehk obšak

Ühiskassat kui kuritegelikku maailma lahutamatu osa kirjeldavad oma uuringute tulemustes nii USA kriminoloogid kui ka Venemaa autorid. Ühiskassa kohta oskasid mulle teistest paremini rääkida just need kolm kinnipeetavad, kes on varem kandnud karistust NSV Liidu kinnipidamisasutustes.

- „Varem oli ühine, tänapäeval on igal grupil oma obšak“ (A);
- „Varem oli aga meid rikkusid süsteemi ära, viies sisse piirangud kauba ostmisele ning hiljem summale“ (L);
- „Venemaal veel on, meil vanglates ei ole, süsteem lõhuti ära“ (B).

Nende sõnul ühiskassa eksisteeris enne ja on olemas ka praegu, kuid ühiskassa mastaabid on mõnevõrra muutunud. Kui vanasti oli üks suur ühiskassa, kuhu maksid kõik, kes osalesid kriminaalses tegevuses ning sellest osa läks vanglasiseseks kasutamiseks ning ülejäänud osa kasutati vanglaväliselt. Nagu tsoonis oli ka vabaduses üks kindel isik, kes vastutas ühiskassa eest ning jagas seda vastavalt vajadusele. Tänapäeval ühte suurt ühiskassat enam pole olemas. Tänapäeval on igal grupeeringul oma ühiskassa, mida haldab grupi juht ning millest toetatakse oma grupi liikmeid. Kui võrrelda neid kahte ühiskassa tüüpi, siis esimene tüüp on absoluutselt identne vene autorite poolt kirjeldatud situatsiooniga, kus on olemas üks suur ja ühine ühiskassa, kuhu makstakse teatud osa kriminaalsete tulude pealt ja mida haldab üks kindel isik, kes vastutab oma peaga ühiskassas olevate vahendite eest. Teine tüüp, ehk tänapäeval eksisteeriv ühiskassa, on väga sarnane E.Sutherlandi käsitlusele, kes kirjeldas, et kui üks grupi liikmetest jääb vahele, kuid seejuures ei riku käitumiskoodeksit ja suudab jääda aumeheks, siis toetatakse teda kogu tema vangistuse jooksul. Toetuse all mõtles E.Sutherland kindlasti majandusliku toetust, mis tuleb grupi ühiskassast.

Kui võrrelda NSV Liidu ajal kehtinud korda tänapäevaga, siis jõuab väga kindlale järeldusele. Ühiskassa on üle elanud tugevaid muutusi, see on suudetud aastatega ära lõhkuda võttes vastu erinevaid seaduslikke norme, mis on vastuolus ühiskassa põhimõtetega. Loomulikult on oma roll ka suurel narkootiliste ainete levikul vanglates. Kinnipeetavate sõnul ühiskassa ja narkootikumid on omavahel kaks mitte seostatavat asja. Järeldus: tänapäeval elukutseliste varaste ühiskassad eksisteerivad ainult grupeeringu tasandil, ühist kuritegeliku maailma ning vangla ühiskassat enam pole.

KOKKUVÕTE

Lõputöö kokkuvõttena jõudis autor järeldusele, et varaste subkultuuri uurimine aitab kaasa varaste maailma tundmisele, varaste käitumise ja ideoloogia, nende olemuse ning varguste toimepanemise tagamaade mõistmisele. Samuti jõudis töö autor järeldusele, et professionaalne vargus on elukutseks teatud kuritegelikule ühiskonna grupile, sellest ka nimetus elukutseline varas. Kui täpsemalt analüüsida vargusele ajendamise põhjuseid, on võimalik ennetada, ära hoida inimese vargaks kujunemist, sest osa põhjuseid on võimalik juba eos likvideerida. Eelkõige puudutab see elukutseliseks vargaks kujunemist lapsepõlves. Arvatavasti ei pööratud nendele lastele piisavalt tähelepanu ning selle tulemusena ei suutnud lapsed iseseisvalt leida endale ühiskonnas muud rakendust. Uuringust selgus, et suurem osa intervjueeritavatest kasvas üles lastekodudes ning nende kriminaalne karjäär sai alguse just sealt. Seega tuleks elukutseliste varaste kujunemise juuri otsida just lastekodudes elavate laste elukeskkonnast ning üritada muuta seda lastele paremaks, huvitavamaks, võimalusterohkemaks.

Analüüsides intervjueeritavate vastusi jõudis autor järeldusele, et elukutseliseks vargaks kujunetakse lapsepõlves, hiljem õpitakse oskusi juurde kogenud varastelt või teisi ametivendi järgides. Ühel hetkel saadakse aru, et see tegevus toob head kasumit ning kuna on võimalik tegutseda vahele jäämata, siis ei soovita enam „rongilt maha hüpata“.

Intervjuudest saadud tulemustele tuginedes leidis töö autor, et ka tänapäeva elukutselistel varastel on kuulsate kriminoloogide K. Aromaa, E. Sutherlandi ja D. Glaiseri poolt pakutud subkultuuri elementide tunnused: oma normistik, žargoon, hierarhia, värbamissüsteem, käitumiskoodeks, professionaalsed oskused ja organiseeritus.

Võrreldes intervjuudest saadud informatsiooni, kasutades NSV Liidu ajal kehtinud elukutseliste varaste subkultuuri norme ja tänapäeva elukutseliste varaste norme, jõudis töö autor seisukohani, et on toimunud taandumisi vanadest subkultuuri normidest. Terve rida norme, mis olid iseloomulikud NSV Liidu ajal eksisteerinud elukutselistele varastele on tänaseks täielikult kadunud: tätöveeringu tähtsus, perekonnaloomiskeeld, töö tegemise keeld. Radikaalseid muutusi on toimunud varastamisviisides: kui varem olid universaalid, see

tähendab tegid kogu töö üksi, siis tänapäeval tegutsetakse kindlates organiseeritud gruppides, kus igaühel on oma roll, või ostetakse teenus sisse. Samuti toimusid kardinaalsed muudatused elukutseliste varaste positsioonis. Kui varem peeti elukutselisi vargaid täielikuks eliidiks ja kõigutamatuks autoriteetideks ja neid austati, siis tänapäeval üritavad elukutselised vargad hoida madalamat profiili. Mõningaid muutusi võrreldes NSV Liidu aegadega on toimunud ka ühiskassa olemuses. Nimelt tänapäeval ei eksisteeri enam ühist suurt ühiskassat, kuhu maksavad kõik, kes osalevad kriminaalses tegevuses. Tänapäeval on ka igal väikesel varaste grupil oma ühiskassa ning sellest toetatakse ainult oma grupeeringu liikmeid.

Vaatamata sellele, et enamus vanadest elukutseliste varaste subkultuuri normidest on tänaseks kadunud leidis töö autor, et mõned tähtsad subkultuuri elemendid on siiani säilinud ning nendest peetakse kinni: värbamissüsteem ja väljaõppe; keelavad ja piiravad normid; karistused nendele, kes eksivad normide vastu ning elukutselise varga motiivid ja väärtushinnangud.

Analüüsides intervjueeritavate vastuseid on töö autor jõudnud järeldusele, et tänapäeva elukutseline varas on tavaline ühiskonna liige, kes püüab jääda märkamatuks ning „töötab“ hästi organiseeritud varaste grupeeringus, kus töö on jaotatud ning lisaks endale teenitakse raha ka gruppi „ühiskassale“. Raha teenitakse võõra vara omastamise teel ning see realiseeritakse enamuses edasimüügi kaudu kindlatele kokkuostjatele. Selliste organiseeritud varaste grupeeringud soodustavad suurel määral varguse laia levikut Eestis.

Varguses nähakse kiiret võimalust teenida palju raha ning sellega tõsta ennast heale majanduslikule järjele ning elada rikka inimese elu. Sellist subkultuuri esinemist võib pidada varguse üheks põhjuseks.

Elukutseliste varaste subkultuuri allikaks oli ja jääb ka tulevikus vangla. Eestis on valdavalt suured vanglad, kuhu saavad elukutselised vargad erinevatest riigi piirkondadest. Vangla on kohaks, kus vahetatakse kogemusi, sõlmitakse tutvusi ning värvatakse vajalikke kogemuste ja kriminaalsete hoiakutega inimesi, koos kellega hiljem sooritakse vargusi. Vangla on kohaks, kus saab alguse kõige uuem ja täiuslikum subkultuur, sest nagu üks intervjueeritav märkis „*kõige targem ja geniaalsem sünnib vanglas*“. Tekivad uued vargaseadused ja –normid, mida hiljem kasutatakse uute liikmete värbamisel ning uuteks

vargusteks. Võidelda tuleb mitte väljakujunenud elukutseliste varastega vaid nende subkultuuriga ja selle tekkimise ning arenemise võimalustega.

Ühe võimaluse võitluses elukutseliste varaste subkultuuriga on omandanud reorganiseeritud vanglad ja omandavad tulevikus uued loodavad territoriaalsed vanglad. Iga varas kannab oma karistuse kodukohajärgses vanglas. Sellega vähenevad võimalused erinevatest riigi piirkondadest elukutseliste varaste kokkusaamiseks ning omavahelise informatsiooni vahetamiseks, subkultuuri arendamiseks. Samuti peaks reorganiseeritud ja uute vanglate tekkimisega ära kaduma laagertüüpi vanglad ja nende asemele tulema kambertüüpi vanglad, kus kinnipeetavad hakkavad elama mitte 8-9 inimest toas vaid 2-3. Seda selleks, et hoida elukutselisi vargaid suurtest kinnipeetavate massidest eemal ning sellega piirata nende võimalusi efektiivseks infovahetuseks ning värbamisprotsessiks.

Lõputöö käigus teostatud uuringu tulemusel teeb töö autor järgnevad ettepanekud:

1. Pöörata rohkem tähelepanu lastekodus kasvavatele lastele. Teha tõhusamat koostööd õpetajate, sotsiaaltöötajate, psühholoogide ja politseiga. Üritada suunata lapsi tegelema kasuliku tegevusega: spordi, kunsti, muusikaga jne. Levitada laste seas õiguskuuleka elu põhimõtteid ja eeliseid .
2. Pöörata suuremat tähelepanu organiseeritud varaste grupeeringute tegevusele. Politsei võiks luua spetsiaalse rühma, kes tegeleks põhiliselt ainult professionaalse varguse avastamisega.
3. Selleks, et lihtsustada elukutseliste varaste kinnipüüdmist, peaks välja selgitama oma piirkonna suuremad kokkuostjaid ning hoidma neil silm peal.
4. Pöörata suuremat tähelepanu oma vara kaitsmisele ning naabrivalve projektidele, vältida suurte rahasummade ning väga hinnaliste esemete hoidmist kodus, kasutada kindlustusfirma teenuseid oma vara kaitsmiseks.
5. Viia läbi pidevalt sarnaseid uuringuid selleks, et olla kursis varaste subkultuuriga ning selle arenguga.

Autor loodab, et antud ettepanekud aitavad oluliselt varaste subkultuuri nõrgestamisele, inimeste vara kaitsmisele ning tõhusamale kontrollile elukutseliste varaste tegevuse üle.

KOKKUVÕTE VÕÕRKEELES

Темой данной дипломной работы выбрана тема «Субкультура профессиональных воров». Работа состоит из 4-х частей, первая часть работы построена на теории, вторая – на исследовании, в основе которого лежат данные, полученные от проведённых интервью с заключёнными Таллиннской тюрьмы.

Цель работы заключается в сравнении субкультуры профессиональных воров в период Советского союза и современной Эстонии. Автор пытается определить, какие черты, характерные этой субкультуре сохранились, а какие исчезли навсегда.

При написании работы автор пришёл к выводу, что исследование субкультуры профессиональных воров (воров по призванию) помогает понять внутренний мир преступников, определить, что движет ими и способствует совершению всё новых и новых краж.

Предпосылки, как и во многих других случаях, зарождаются на первой стадии жизни – в детстве. Этот факт был подтверждён опросом профессиональных воров. Так же выяснилось, что существует целый ряд, так называемых, законов и правил, которым следуют профессиональные воры. Прослежена, изучена, а так же подтверждена иерархия, существующая среди представителей этой субкультуры. Помимо этого характерны такие черты как жаргон, процесс вербовки новых лиц, кодекс поведения, поддержание сложившихся традиций, профессиональность действий и организованность. Тюрьма заменяет дом профессиональному вору.

Идеология профессиональных воров не позволяет уйти из преступного мира и вернуться к нормальной жизни, не связанной с криминальной деятельностью. Дело в том, что в данной субкультуре преступник тесно связан с другими – такими как он. Окружение профессионального вора не допускает «выхода из игры».

В заключении автор делает несколько предложений, опираясь на результат проведённого исследования, которые могли бы помочь в борьбе с профессиональными ворами: сократить их число, защитить имущество людей, вовремя выследить запланированные кражи со стороны группировок.

VIIDATUD ALLIKATE LOETELU

1. Aromaa, K. 1983. Varkaan ammati ja sen tuki – instituutiot. Helsinki: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja.
2. Avdejev, A. 2002. Karistuspoliitika, mis lõi varaste subkultuuri. [Diplomitöö] Tallinn: Sisekaitseakadeemia Justiitskolledž.
3. Dikselius, M., Konstantinov, A. 1995. Prestupnõi mir Rossii. Sankt-Peterburg: Bibliopolis.
4. Eesti NSV kriminaalkodeks. 1980. Kommenteeritud väljaanne.
5. Haar, R. 2003. Roos on varaste lill. Tallinn.
6. Ilm, U. 1999. Alaealiste kurjategijate väärtusorientatsioonid. [Magistriitöö] Tallinn: Tallinna Pedagoogikaülikool.
7. Ilm, U., Tender, T. 2003. Trellide ja luku taga. Tartu: Atlex.
8. Karistusseadustik. 6.06.2001. -RT I 2002, 44, 284, RT I 2007, 13, 69.
9. Laine, M. 1997. Sissejuhatus kriminoloogiasse ja hälbiva käitumise sotsioloogiasse. Tallinn: Eesti Riigikaitse Akadeemia.
10. Lampe, K. von (2005). Organized Crime in Europe. – Handbook of Transnational Crime & Justice. Ed Philip Reichel. Thousand Oaks: Sage Publications.
11. Liiva, K. 1999. Intervjuu Artur Tšulitskiga: Tapmine ei saa olla elukutseks. – Politsei kuukiri, nr 12.
12. Magill, F. N. 1995. International Encyclopedia of Sociology. Vol. 2. London – Chicago.
13. Nettler, G. 1982. Explaining Crime: Second edition.
14. Pirožkov, V. F. 1998. Пирожков. Криминальная психология. Moskva.
15. Razinkin, V. S. 1995. Разинкин. Воры в законе и преступные кланы. Moskva.
16. Solzenitsõn, A. 1991. Солженицын. Архипелаг ГУЛАГ III – IV. Moskva.
17. Sootak, J. 1997. Varavastased kuriteod. Tartu, Juristide täiendkoolitus.
18. Sootak, J., Pikamäe, P. 2004. Karistusseadustik. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Kirjastus Juura.
19. Sutherland, E. H. 1937. The Professional Thief. Chicago.
20. Sutherland, E. H. & Cressey, D. R. 1978. Criminology. Philadelphia.

21. Traat, U., Markina, A. 2003. Üldkriminoloogia. Tallinn: Sisekaitseakadeemia.
22. Traat, U., Markina, A. 2005. Üldkriminoloogia II. Tallinn: Sisekaitseakadeemia.
23. Tükk, M. 2001. Eesti varaste subkultuuri iseärasusi. [Diplomitöö] Tallinn: Sisekaitseakadeemia Justiitskolledž .
24. Üksvärav, R. 2003. organisatsioon ja juhtimine. Tallinn: TTÜ Kirjastus.

Internetiallikad:

1. Kaasik, R. Tarbimiskultuur. <http://www.psych.ut.ee/stk/sotsioloogia/tarb3.htm>
[10.04.2007]
2. Lagerspetz, M. Kultuur ja subkultuur. <http://www.sirp.ee/Arhiiv/06.08.99/Varia/varia1-1.html> [22.03.2007]
3. Toksikomaania. <http://www.ut.ee/tervis/opetajatele/toksikomaania.html> [13.04.2007]
4. Varblane, R. Kas kehaturg on vaba valik?
<http://www.maamajandus.ee/index.php?page=Kultuur&grupp=artikkel&artikkel=7793>
[13.04.2007]
5. Pronin, O. Homoseksuaalsus on surmakultuuri eksport.
http://www.ektv.ee/est.uudised.php?uudis_id=4156 [13.04.2007]
6. Rähp-muusika kui subkultuur. <http://www.hot.ee/ttea42/rap.html> [27.03.2007]
7. Pullat, R. Vene organiseeritud kuritegevuse kujunemisest.
<http://www.tlu.ee/files/arts/6030/tekst342bdbdb911bce3ba9e87960a1547e03.doc>
[01.04.2007]
8. Изучение криминалистической характеристики краж из жилья.
<http://zakon.kuban.ru/kraga/versij.htm> [17.04.2007]
9. Криминологическая характеристика преступлений, совершенных против собственности. http://www.molodechno.by/modules/_referat/Jurisprudence/32819.htm
[17.04.2007]
10. Википедия – свободная энциклопедия. <http://ru.wikipedia.org> [17.04.2007]

LISA 1 (intervjuu küsimused)

1. Kellel on õigus nimetada ennast elukutseliseks vargaks?
2. Kuidas sa said aru, et sinust võib saada elukuseline varas?
3. Kas sa varastad üksi või grupis? Miks üksi või miks grupis?
4. Kui mitmetest liikmetest koosneb üks korralik varaste grupp?
5. Kuidas jaotatakse rollid gruppi liikmete vahel ja mis on nende nimetused?
6. Kas on olemas mingi eriline varga oskus millega amatöör hakkama ei saa?
7. Kirjelda elukutselise varga riietus ja käitumisstiili?
8. Mille järgi saab eristada elukutselist varast teistest kurjategijatest?
9. Kuidas ja kus toimub värbamissüsteem?
10. Kuidas treenitakse uustulnukaid?
11. Kuidas toimub erinevate elukutseliste varaste grupeerimise omavaheline suhtlemine?
12. Kas omavaheline suhtlemine toimub ainult linna tasemel või kogu riigi ulatuses?
13. Kas tänapäeval on toimunud mingeid muutusi elukutseliste varaste positsioonis võrreldes varasemate aegade? Kui jah, millised on põhjused?
14. Kirjelda tänapäeva elukutseliste varaste keelavaid ja piiravaid norme?
15. Millised karistused kehtivad elukutseliste varaste seas?
16. Millised on elukutselise varga peamised väärtused?
17. Kas varastamisega on võimalik rikkaks saada?
18. Kuidas valid varastamisobjekti?
19. Kuidas toimub varastatud kauba realiseerimine?
20. Kuidas jaotatakse saadud kasu gruppi liikmete vahel?
21. Kas tänapäeval eksisteerib „ühiskassa“? (Kui jah)
22. Kes seda valvab, ning mis põhimõttel seda jaotatakse?